K. P. Syiem

Ka Skud U Pakoh

U Le Menpoh

BYNTA BA NYNGKONG

Acc. No. 4830/1/RB

Class No. _____ Book No. _____

Author Syiem. E. P.

Title Ka Shud u pakoh.

Acc. No. 4830/1/RB

DISTRICT LIBRARY

GOVERNMENT OF MEGHALAYA

RI - BHOI

1. Books may be retained for a period not exceeding **15 days** by members.
2. Books may be renewed on request at the discretion of the Librarian.
3. Dog-earing the pages of a book, marking or writing therein with ink or pencil, tearing or taking out its pages or otherwise damaging it, will constitute an injury to a book.
4. *Any such injury to a book is a serious offence; Unless a borrower points out the injury at the time of borrowing the book, he/she shall be required to replace the book or pay its price.*

Help to keep this book fresh & clean

E. P. Syiem

"La pynmih ia kane ka kot da ka jingiarap pisa lang ka Arts & Culture Department Meghalaya Shillong "

KA SKUD U PAKOH
(BYNTA BA NYNGKONG)

KI SKER

		Page No.
1.	JINGLAMPHRANG	1-6
2.	U Pynu	7-21
3.	U Le- Mawpein	22-38
4.	Ka Kong shi kaba la pynlong ia ka Dewlynnong Nongkhnum.....	39 - 51
5.	Ka Shnong bad Yoo Nongstiin	52 - 61
6.	Shispah Miah Shispah Tongkoh	62 - 81
7.	Ki Dak ktoon Nongstiin	82 - 86

HALOR KA KOT 'KA SKUD U PAKOH'

Haba I Bah Phylla Sing Syiem I la ong ia nga ban pynpeit lem ia kane ka Kot, nga sngew nga long uba donbok tam eh na ki Nongthoh kot. Nga la kular ban peit lem. Ynda nga la pule ïa kane ka kot, nga sngew long nongwei, namarba bun kiei kiei ki long kiba thymmai. Hooid la don katto katne ki briew kiba la phawer ia nga shaphang kine kiei kiei haba nga la trei ha Nongstoiñ ha ki snem 1969-71 hynrei ki nongiathuh ki shu antad.

I Bah Phylla I la sei lut ia ki khuiñ pyrkhat (theory) kaba ki kpa tymmen ki la bseng. Nga nud ban ia nujor ia kane ka kot bad ka Jutang Barim hi. Ka Skud karmut ka kamra kyrpang ba buh ia kiei kiei kiba kordor, ki dawai, ki tiar lehniam, u kba bad kiwei kiwei. Ka Pyrnu dei ka ksah ba la thaiñ da ki sai-siej barit tam ba la thaiñ bad ki jingmut. Iwei pa iwei i Pyrnu i long kum ki floppy pynban jong ka juk komputer. Dei tang kito kiba la ioh jinghikai ba ki lah ban pule ha kita ki skul kyrpang ba la ai kyrteng ka Byrkongpar.

Ki don 12 tylli ki Pyrnu kiba don ki jingbatai bapher kumne:

1. Le Pyrnu : Ka buit stad-blei, ka mane blei, ki adong niam (religious polity)

2. Kyrwat Pyrnu : Ka Synshar khadar, ka imlang sahlang (Governance, Justice, administration and civic regulations).

3. Ksiang Pyrnu: Ka aiñ shongkha shongman (Matrimonial regulations)

4. Thangrong Pyrnu : Ki rukom ka niam ïap (rituals for the dead)

5. Phor Pyrnu : Shaphang ka por ka samoi, jinglong mariang (weather, season conditions and beliefs there to).

6. Long-ïng Pyrnu : Ka longkur longkha (clanship regulations)

7 Tang Pyrnu . Ka jer ka thoh (naming rituals)

8. Ram-o-Pyrnu :Ki mawbri, mawpud,ka khyndew ka shyiap (lands boundaries regulations)

9. Nenglieh Nengiong Pyrnu : Ka haw-haw,met bneng, suinbneng (Atmosphere,stars & Planets)

10. Kmiang Pyrnu :Ka ramew, ki khlaw ki wah (earth, forest environment and beliefs).

11. Wet ne Khom Pyrnu : Ki shnong ka jaitbynriew (the habitats and inhabitants)

12. Jat Jyllu Pyrnu : Kiei kiei ki bym kynthup ha kitei ki 11 Pyrnu. (Accounts not included in the above 11 Pyrnus)

Ia kine ki Pyrnu la thaiñ ktien da ki 12 ngut kiba don ha kane ka Kitab. Nalor kine, ka Kitab ka don ruh ki khana parom shaphang ka Kynshi, ka dewlynnong Nongkhnum bad kiwei pat. Ki jingbatai ki iasyriem bha bad ki khana ba don sawdong ka Ri Khasi-Pnar.

Sngewkhohñioh ban tip ba ym don shuh kiba nang ban thaiñ ne pule ia kitei ki Pyrnu. Toi ka por kam pat dier ba dei I Bah Phylla hi iba lah ban tih biang ban wad ia ki sap-jingtip kumno ba lah ban thaiñ ne pule ia kine ki Pyrnu. Ha ka jingshisha bun ki ktien ba la kren da ki riewshai hyndai ki la iap, bad dei da ka bor ki wad-jingtip ba la khlong na khyndew ia ki mawlyngkniap, bad la lah ban pule ia kito ki jingthoh.

Kane ka Kitab dei u Mot ba I Bah Phylla I la tei dalade ialade.Wat kynran dien.

Deofavente
Lumsohra, Laitumkhrah,
Shillong, 793003.
Dated : 01.01.01 **L.H. Pde.**

KA SKUD U PAKOH

JINGLAMPHRANG : La jer kyrteng ia kane ka Kot "Ka Skud U Pakoh". La pynmih khnang ia kane ka kot, da ka jingthmu ban pynsah jingkynmaw ban iohlum jingtip ban wad bniah ia kiei kiei ki jingdon ha ka mariang bad khamtam ia ka rukom im jong ki tymmen hyndai. La lum jingtip ia kine ki jingthoh da kaba pule na kita ki (Ksah) Pyrnu kiba la long ki thymmei (clue) ha kaba ki riew hyndai lane ki longshuwa ki la buh jingthoh da kaba ki thaiñ ia ki kyntien da ki dak kiba ia ka jingmut jong ki la pynsah dak ha kita ki Pyrnu, kiba dei ki Kitab ne ki Kot sah pateng pakit. Ban pule ia kine ki Pyrnu donkam ka jingnang kaba da shah hikai ha kito kiba la ioh jinghikai na ki tymmen hyndai. Ka ju long ka jingpyrkhat ha ki Longshuwa ba ia kiei kiei kiba la lap bad ki ioh jinghikai kin buh ka jingiathuh bad ka jingmaham ba ki khun pateng jong ki kin ioh ban tip bad khnang ban nym klet. Ki hikai kumno ban thaiñ ia ki dak ha ki siej kiba ki la pynkhreh bha ban neh slem ba kito ki Longdien kin ioh ban pule ban ioh jingtip.Ia kita ki jingthaiñ ia ki dak ha ki siej ba la shna khnang la khot ki Pyrnu. Dei da kaba pule na kine ki Pyrnu ia kiba bun ki jingjia ha ki por hyndai kulong kumah la ioh ban lum jingtip. Dei na kine ki Pyrnu ba la lah ban sot katto katne ia ki jingjia mynhyndai, kiba la neh haduh mynta. Ia kito kiba thoh ne nongai hukum ban thoh ia ki jingjia ha ki por hyndai kiba lah ban ia kren bad U Blei la khot ki NONGKHIATBYLLE. Ha ki thaiñ Nongstoiñ jongngi u Nongkhiatbylle u khot ia u Le Mawpein bad ynda u la iapler ma u.la ia kren ia u Le Mawpein da uta u Rangbah ba la jied ba la suit kyrteng u KSAN NIANGRIANG. Te ia kaei kaba u Mawpein u bthah, la buh jingthoh ha u Pyrnu. Namarba ka long kaba phylla bad kaba kham jrong la bynta ia kane ka kot ha ki ar bynta. Ka bynta banyngkong bad ka bynta kaba Ar. Hynrei lada i ba ym pat biang lah ban poi shaduh ka bynta ba lai bad saw ter ter.

KA SKUD : Ki tymmen hyndai ki jer kyrteng ka Skud ia kawei ka kamra hapoh ïng, kaba ki buh kyrpang ia ki mar ki mata kiba kordor ki ba ki lah ban ioh da ka jingtrei shitom bun bun snem. Kata ka kynthup naduh ki symbai, u kba ne ki jingthung jingtep, ki tiar trei lane kiwei pat ki mar kiba ki da kheiñ kor shikatdei eh. Kane ka skud ka la long ka kamra kaba la thaw kyrpang kaba la ker bha bad la ju ap ia ka da kaba ki ju thiah ha kane ka kamra. Dei ha ka skud ba la don ruh ka thiar buh kba Namarkata ka skud ka dei ka kamra ba la buh ia ki mar kiba kordor bad kaba ki ñiewkor eh. La pynkyrteng ia kane ka kamra da ka Skud namar ha ka don kiei kiei kiba kordor bad kiba kynsai tam kiba la lum thup naduh ki por bym lah kynmaw shuh.

U PAKOH : U Pakoh ka dei ka ktien thaiñ sepngi jong kane ka Ri Khasi dong Sepngi. Kaba mut ban ong ne sin kyrteng ia u briew ba la long u kynja Kthaw, uba la tymmen, uba la long u Kñi Rangbah uba ju ialam bad aibuit ïa baroh ki jaitkam. U dei u Nongsaiñdur, u Nongmaitphang uba da tip thikna bad uba da nang bha. U dei uba nang ban kren bad uba nang bha ban sdang, u da kheiñ thikna bha ia kaei kaba ju kren kan nym pynmong iano iano hynrei ka dei ban ialam beit ia ki jingshisha. Kumta la ju sin ruh ia uba u tip ia ka shit ka khriat, u ju pyniaid ia ka kren kur ne kren kha,u dei ruh u nongaibuit bad u nongbthah ia baroh ki kam ha la ka kur ka jait ne ha shnong ha thaw khnang ba ki kam kin iaid beit iaid biang khlem jingduna. Ia u Pakoh la ainam ruh ba u don ka jinglong kaba beit kaba shida la ka long ha ka suk ka saiñ ne ha ka khia ka shon ruh. Dei ma u ba lah ban ialam ia ka kur ka jait, ka shnong ka thaw ne ia ka It ka Hima ban kiar na ka sang ka ma khnang ba kan ieng rasong ka longbriew manbriew bad ka jaitbynriew baroh kawei. U Pakoh namarkata u la long u Rishot baskhem jong ka ïing ka sem, ka jait ka kur ka shnong ka thaw ka It ka Hima bad ka jaitbynriew baroh kawei.

Dei na kata ka daw nga da kwah eh ban pynneh pynsah

ban buh kum ka jingkynmaw ban iai kynmaw ha kane ka pateng ka jong ngi, ia kine kiei kiei kiba nga la ioh ban lum lada ngi idei ba ki long kiba kordor to ngin nang pynjanai da kaba iai wadbniah bad ban buh nuksa ia ka pateng ka ban wan. Kawei pat ka jingangnud jong nga ka long, ba ngin ioh pule ia kiei kiei kiba la leit, khnang ba ngin ioh jingmyntoi ha ka mynta bad lehse kan long ruh ka buit ban plie lad ne pynmyntoi ia ngi ha ka Lawei. Namarkata, ka don ka jingmyntoi, haba ngi ioh ban lum jingtip bad ban pule ia ka buit la ha ki kam ki jam, ka synshar khadar, ka trei ka ktah, ka ktien ka thylliej, ka shongkha shongman, ka niam ka rukom, ka jer ka tang, lane ka jingsneng jingkraw kaba ki Pakoh hyndai ki la pynsah kum ka syrwet ha ngi ki Longdien.

Halor kitei kiei kiei, ngam lah khlem da pynpaw ba nga dang long uba dang duna bad bym pat kot rynieng ban batai kham bha ïa ka jingthmu bajanai kaba ki tymmen ki thoh ha ki Pyrnu ba kumta la iarap da kiba bun ki Riew Tymmen kiba dang don ha ka snem 1963 haduh 1978 jong ka thaiñ Nongstoiñ jong ngi. Kumta nga kloi ban pdiang sngewbha ia kino kino ki jingnoh synñiang lem jongno jongno kiba long la kloi khnang ban pynbha ia kane ka kot kaba nga la pyrshang ban trei ba kan long ka jingmyntoi lang ia baroh.

Khadduh eh ngam lah khlem da pynpaw kyrpang ia ka jingsngewnguh bym lah shuh ban siew dor ia baroh kiba la ïarap ia nga ban pynmih ia kane ka Kot, kum ia I Kthaw Rai Puwein, Ma Saringham Chyne, Ma Sibsingh Syiem, Ma Wickliffe Syeim , Ma Hinsingh Syiem, Ma Borsingh Syiem, Kthaw Garland Syiem, Kthaw Iartat Nong Umtynru, Ma Samuel Byrsat, Ma Rangma Sordar Nongjri, Ma T. Byrsat, Kthaw Saron roy Myntri, Kthaw Khang Basan Moheskhola, Ma Sandar Nongion, Kthaw Sep Myntri, Langrin, Kthaw Jangwat Basan, Kthaw Sor Dkhar, Kthaw Phendry Wahlang bad bun kiwei ruh.

Ka jingsngewnguh bakyrpang ka dei ban leit sha I Bah Solomon Thongni iba la ialam ia nga ia kiba bun jait ki jaka bad iba ju im ju sah tang sha wah kumba shiteng rta bad ia u Bah Bowel Nonglang lieh uba la ïalam ia ki krem ba bunjait. Kine ki dangim haduh mynta bad ki dei kiba khlaiñ bha.Ka jingsngewnguh sngewburom kaba kham kyrpang ka leit sha I Bah H.L. Pde, I ba la iarap ban pule ia ki Mannscript bad pynlah ia nga ban pyndep ia kane ka kam. U Blei un kyrkhu ia I bad ka ïing.

Namarkata, to ngin iai wad ia ki jingtip, khnang ba ngin lah ban lum ia ki jingtip kiba thikna ha la ka jong ka Ri ba kan long ka jingmyntoi iz baroh. Ka long kaba sngewjah burom lada ngin pule bad tip ia ka pyrthei katba ia la ka jong ka jaka ngim tip ei ei. U Myllung Soso Tham u ong, "Jingstad ngi wad kylleng Pyrthei, Jingstad ka Ri ngim tip ei ei." Ka la dei namarkata ba ngin ït bniah bha ia ki jingbuh bad ki jingthaw ba U Blei u la ai ha ka Ri Khasi Jaintia jong ngi khnang ba ki Longdien jong ngi kin ioh ban tip bad ban pule.

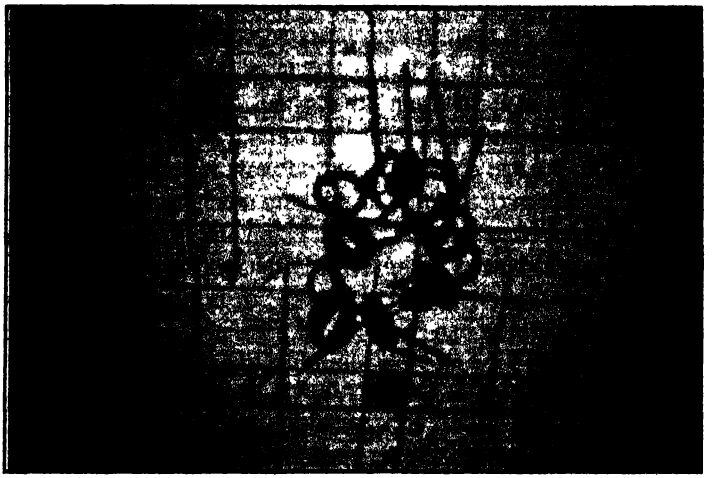
To ngin nang iaid shaphrang ban ït jingtip ïa kiwei pat ki jaka kiba ngim pat tip thikna.

Khublei Shibun.

Tarik 28th November 2000. **(Bah E.P. Syiem)**

Nongstoiñ

KA SKUD U PAKOH BYNTA BANYNGKONG U PYRNU

"Ki - Pyrnu" (Ki Ksah)

Katkum ka jingbatai bad iathuh markhmat U Kthaw Raisingh Puweiñ, uba la long u Nongpule Pyrnu uba tbit bha bad ba la kham san ha ka por jong u Syiem Sibsingh, uba da rah ryngkat bad ki Pyrnu ha kaba la don ryngkat U Ma S.A. Chyne bad U Mabah Hinsingh Syiem bad ka Kong Bliding Lyngdoh ha ka snem 1963. Une u Kthaw Raisingh u la plie ïa uta u Pyrnu bad u la pule markhmat ha kaba la ap ban thoh kumne harum:

Dei ha ka 28th u Naiwieng (November) 1963 ha ka por ba nga dang khynnah bad dang pule Class III. Kaba la pynthoh na ba sdang da I Ma Samuel Byrsat ha ïing I Kiaw Hesibon Marshillong ha Nongstoiñ hajan Jrikohjon, ba la ap thoh katba U Kthaw Raisingh u dang plie bad pule ia u Pyrnu. Ha katei ka

sngi la pynithuh nyngkong eh ia nga ia u Kthaw Rai uba la long u Nongkhiatbylle, ha ka ïing Ka Kiaw Tulashan Syiem ha Nongstoiñ, da ka jong u Kthaw Bisingh Myntri Mawkhlam, Kthaw Saron Roy, Myntri Nongstoiñ, hakhmat u Mabah Hin Singh Syiem. La wan lang bad u uta u Kthaw Iartat Nongumtynru bad U Bah Tam na Nongstoiñ. U Kthaw Iartat u dei uta u Nongbatai u ba ia kren bad U Le-Mawpein ha ka por ba u Kthaw Rai Nongkhiatbylle u la iapler, bad la ju khot bad jer kyrteng ia u Kthaw Iartat uta u Ksan Niangriang. Ia U Bah Tam pat la phah ban dung Pudeh, U Pu Deh u dei u kynja khaw ba la dung ha u thlong ha ban da ni bha kum u Pyrsit. Kumjuh ruh la dung ia u Riewhadem rit uba lieh uba dei uta uba la tip paidbah u Ru-Sip. La pyndonkam ïa une da kaba khleh lang bad u Bakhor bad thep ha kata ka Nar ba la khot NARLONG. Ïa kane la ju pynbthei haba don ka jingleh niam. Ha kata ka por la ju mlien ban thang ïa kane ka Narlong ban pynbthei da u Kthaw Isa Kharmuslman bad u Bah Sop kiba na Nongstoiñ bad ki jong u Kthaw Mai. U Kthaw Rai u la wan khnang sha Nongstiiñ ban khot la u Le-Mawpein namar ka dei ka jinglehniam jong ka Kiaw Tulashan Syiem. Kumta la thoh kumne:

U la iathuh shuwa ban pule Pyrnu ba la antad, la kha ia u ha ka snem 1885 ha ka shnong, Pyndengnongbah. U don ki tmaiñ kiba jrong bad lieh bha syriem dur ia u Kthaw Muni. U briew uba jrong ka rynïeng bad u kren ki ktien kiba khor lane kiba sngewma bha.U la long pat uba sngewtynnad ban iathuh khana, bad u da pynshisha ia kata ka jingiathuhkhana ba ka dei kaba da jia shisha. U la long u lok ba iajan bha bad u Mabah Hinsingh Syiem, ba kumta u ju wansah man ka por ba u wan donkam sha Nongstiiñ. U ju wallam ia u Ma Hinsingh da ka Lengje (ka Lungsiej) bad ka Iad-um (ka kiad ba la pdem da u khaw bad u thiat bun bun bnai bad don ruh kiba pdem da ki snem) . U dei u Sordar uba nangbha ban kren ha ka Dorbar Hima ba kumta u Syiem u donkam ia u man ka por. U don ka

bor kynmaw kaba khlaiñ haduh katta katta ba u lah ban bat ha ka jabieng ïa kiei kiei kiba la ïa kren bad la ïa rai ha ka Dorbar. U dei uba kham don ka sap bakyrpang ban pule ia ka aiñ ba ka mariang ka buh, dei na kata ka daw, u tang shu peit ia u Jyntang kba ne u Langprut (u jait phlang ba ju mih harud ktieh) lane na u sla Kynchiang lane kiwei pat ki jait jingthung kum u Pesheh (u kynja jingthung ba don shiah kum u thri). Mar ia peit bad bishar na kitei ki jait jingthung u la batai ïa ka jinglong jong ka snem baroh shisnem bad kaba phylla u tip ba kita ki jingjia bapher bapher kin jia hapoh shisnem. la kane ka sap kaba u don ym lah ban bud da kiwei pat wat lada u la hikai katno katno ruh. Kumta ki para rangbah ki la jied ia u ban long uta u NONGKHIATBYLLE jong u Le Mawpein. Te namarkata ka daw, u lah bha ban pule bad ban thoh dak da kaba thaiñ ha ki Pyrnu. Mynta ngin ai ia ka jingpule Pyrnu jong u kaba la ap thoh katba u nangpule ma u kumne:-

1. Ka BYRKONGPHAR, ka dei ka skul kaba sdang ban hikai kumno ban ithuh ia ki Dak ba la thaiñ ha kita ki Pyrnu. Ha kane ka thaiñ jong ngi la sdang nyngkong eh na kane ka Byrkongphar ban ai jinghikai kumno ban tip bad ban pule ia ki Pyrnu.U Nonghikai banyngkong eh dei uta u Kthaw Khynde bad u Kthaw Kyrwat, kiba ki khot kita ki Maiji ki Maikan ha ka ktien Nongstiiñ, Maiji ka mut uba kham iohi jngai, Maikan ka mut ïa u briew uba khamnang khamstad ban batai ne ban leh eiei. Kumta la khot ia ki, ki Maiji ki Maikan bad la ñiew ia ki ba ki dei ki Riewstad jong kane ka thaiñ. U la batai ruh ba ka jingmut Byrkongphar ka dei ka ktien Nongstiiñ, kaba mut ha ka por kynjat shai lane ha ka por dang ngir ba dang lah ban iohi byrngut bynget. Na kata ka jingiohi byrngut byrnget u Le Mawpein u la phah sha u khun bynriew ia kita ki 12 (khadar) ngut ki Maiji ki Maikan (riewstad) ki ban ai jinghikai ia ki briew kumno ban buh jingkynmaw ia kino kino ki jingjia ne ki jingstad ba la hikai khnang ba ki Longdien kin ioh tip. Kine ki Riewstad

(Ki Maiji ki Maikan) ki la pass ia kata ka kyrdan ba ki khot kyrteng Lorphar, Longkhamiaw bad Ram. Ka kyrteng jong kita ki 12 ngut ki riewstad ki long:- 1. U Khynde. (2) U Kyrwat. (3) U Shangsngi, (4) U Plushoit (5) U Lang. (6) U Pior, (7) U Iangsngap. (8) U Siar. (9) U Ksan, (10) U Hmoot, (11) U Kyrhai bad (12) U Synio. Ia kine ki Khad-ar ngut ki Maiji ki Maikan la tip ba ki dei ki briew jong u Le Mawpein ha ka ktien Nongstiiñ la khot 'KI BRU JONG U BLE' . Kumta la pynshong pynsah ia ki ha kawei ka jaka ha Nongstiiñ ha kaba ia kata ka jaka la khot ka RUBLE kaba mut ba la pynshong ïa ki briew jong u blei. Ia kane ka Skul Byrkongphar la sdang naduh hyndai ha kaba wat u Kthaw Raisingh ruh um lah shun ban tip, namar ym shym la thoh ha ki Pyrnu. Te hadien ba kita ki Maiji ki Maikan ki la seng ia kata ka skul, ki la thoh ia kita ki Pyrnu kiba long ki kot pule na ki Kitab kaba ki longdien kin pule ban ioh jingtip. Ia kine ki kot ne ki Kitab ba la thoh da ki kynja siej la khot ki Pyrnu. Ia kine ki Pyrnu la thaw bad thoh da kitei ki 12 ngut ki Riewstad bad namar ba ki don khad-ar ngut, ki la thoh mar kawei ka Kitab ba kumta la don khad-ar tylli ki Kitab bad la Jer kyrteng kumne haram:-

1 Le -Pyrnu ia kaba la thoh bad shna da u Khynde

2 Kyrwat Pyrnu ba la thoh da u Kyrwat.

3. Ksiang Pyrnu ba la thoh da u Shangsngi

4. Thangrong Pyrnu ba la thoh da u Plushoit

5. Pher Pyrnu ba la thoh da u Lang

6. Long Ing Pyrnu ba la thoh da u Pior

7. Tang Pyrnu ba la thoh da u Iangsngap

8 Ram-O Pyrnu ba la thoh da u Siar

9. Nenglieh-Nengiong Pyrnu ba la thoh bad thaw da u Ksan.

10. Wet ne Khom Pyrnu ba la thaw bad thoh da u Synio

11. Kmiang Pyrnu ba la thaw ne thoh da u Hmoot

12. Jatjyllu Pyrnu ba la thaw bad thoh da u Kyrhai.

KI JINGBATAI LYNGKOT IA KI JINGMUT JONG KITEI KI KHADAR PYRNU

Kyllum : Pyrnu ki dei ki jingbuh jingthoh ia kino kino ki jingtip ba la lum, ki jingjia ba mynshuwa, ki rukom im, ki riti bad dustur bad bun kiei kiei kiba ki 'riew hyndai ki la lum. Ia kine ki shna ki dak ban pule da u kynja siej ba la khot ha ka ktien Nongstiiñ u WAR (U siej ba la pied bad shna bha) uba ki pom na ka Pro (Pro ka mut siej namar ki Nongstiin ia ka siej ki ong ka Pro) , Kumta ia u siej la pom ha ka por tlang bad ha ka por dum bha u bnai khnang ba kan ym bam khñiang bad ba kan neh slem.

Rukom shna: La pom da u siejsba, ha ka por sep bnai, hadien katto katne sngi na ka sngi jlah khyndo (Ngen u Bnai) ïa katei ka siej ba la pom ki shna u War (pied ïa u siej) nangta ki kyllaiñ bad tep ha ka kynja um ba long ktieh bad kaba lang 9 miet, ia kitei ki siej la pynkhuid da ka wait prat, ynda la dep thad ha Shyn-er(tyngir) lai miet. Mar ïa dap lai miet la long ban shna kyntien bad shna Pyrnu. Thaiñ kyntien haduh ban da biang khyndai pruh ka jingjrong ban rung bun kyntien lane 25 pruh lane 45 pruh bad kumta tar ter Ynda la dep thaiñ bad shna kyntien la pynrung thik ba kan nym kynriah bad kan neh slem.

RUKOM SUMAR : Buh ia kita ki Pyrnu ha ka Ktang siej (Tyndong siej) kaba dei ban pom ha ka per sep bnai, da kata ka jait siej ba la khot kyrteng ka RO-SKONG. Dei ban pom na ka mat kaba khadduh eh kata kaba ha trai duh na ka sla khyndew. Ia ki Pyrnu yn sa thep ha kane ka ktang ynda la pdem shuwa hapoh khyndew ktieh ba lang um 14 miet. Hadien kata ynda la

sei na ka ktieh thad pynrkhiang bad buh hapoh ktang ïa kita ki Pyrnu ba la dep shna. Dei ban set ïa ka shyntur jong kata ka ktang siej da ka jait sla ba la khot ka Sla-Ro. Ia ka sla Ro ba la pynrkhiang bad ïap stai bha la set bha ha ka shyntur ka ktang siej ba kumta ka la neh bun bun snem namar la rong ha tympan (Ka jaka haneng Shyn-or) . Kane ka dei ka jingbuh tyngkai ïa kine ki Pyrnu khnang ba ki longdien kin ioh ban pule bad shna pateng ba kan nym duh. Don pat ki jaka ha ki shnong ba kham jngai na Nongstiiñ ki ju leit wad da ki thiew kiba ngi khot ki Kroh-maw bym dei slap bad ba ryngkhiang bha bad ki buh ïa kine ki ktang ba la thep ïa ki Pyrnu. Tangba haba ki leh kumta ki da ïa tip lang ïa ka jaka buh ban ioh leit shaw haba donkam. Ki Pyrnu namarkata ki long ki Dulir ki Longshuwa. Nalor kine ki Pyrnu kiba la long ki Kitab don ruh ki jait Pyrnu kiba la tip kum ki Pyrnu-Leng ha kaba la thain ïa ki kum ki jingpyntip ha ki por ba kyrkieh kum ka ïap briew ne ki kam shnong ne hima ba donkam bad don ruh ki Pyrnu-leng ba la pyndonkam ha ka Ksiang kurim. Ia kine la thaiñ da ki siej ba dang lung ba neh tang khyndiat por ban bret noh ynda la dep kam. Ia kine ym lah ban ong ki Kot ne ki Kitab.

Mynta ngin ia peit ia ki jingbatai lyngkot ia ka jingmut jong kitei ki jait Pyrnu bapher bapher baroh 12 jait kumne harum:-

1. **LE - PYRNU :** U dei u Pyrnu ne ka Kitab kaba batai ia ka jingngeit blei, ka niam ka rukom mane, ki aiñ ban mane, ka rukom ba pynshitom ki ksuid ia ki nongleh palat pud, kum kaba pyniap dusmon ne tuh ne klim ne aiksuid da kaba tim ba tla ia ka jingduna kiwei bad klet noh la ka jong ka jingduna etc lane lada ki briew kim sngap ne leh pyrshah khnang ia ka jingsneng ki tymmen ne leh pyrshah ia kaba la tip ba ka long kaba sniew. La bthah bad hikai ha u ne u Pyrnu ia ka jingai hukum U Blei Trai Kynrad sha u khun bynriew ia kaba la tip kum ki jinghikai

Shongtynrai ba shongsbai. Ki don kita ki kyntien ba sohblei. Kine ki dei ki kyntien bym ju kylla ne man rim lano lano ruh. La thoh bad shna ia une u Pyrnu da u Kthaw Khynde uba la long uwei na kita ki Maiji ki Maikan u Le-Mawpein.

2. **KYRWAT PYNRU** : Ha une u Pyrnu la buh ia ki jingadong jong u Syiem ne jong ka Shnong ba dei ban iabud ryntih, la don ruh kita ki jait buit synshar kiba ki Longshuwa ki pynpaw ia la ka jingstad ha ka rukom synshar. La thoh lang ia ka imlang ka sahlang kaba iasnoh ia baroh ki khun shnong khun thaw ban iaid beit bad ryntih khlem da khnoit beiñ ia u duk u suk. Namarkata, don ki aiñ ki kanun, kiba dei ban ia bat pyrkhing bad ia burom da baroh. La thoh ia une u Pyrnu da u Kthaw Kyrwat uba dei uwei na ki Maiji ki Maikan u Le Mawpein.

3. **KSIANG PYRNU** : U dei uba la buh jingthoh ia ki aiñ shongkha shongman, namar ha ka shongkha dei ban don uta u briew uba wad bniah uba la khot u Ksiang, khnang ban lait na ka Sang ka Ma bad ka tyrut ka smer kaba lah ban pynjyrsieh ia ka longbriew hadien habud. Nangta la buh ba ka rta ka dei ban long kaba biang ban ia poikha, namar dei ban ia tip lang da ki arliang kur bad ba dei ban don ka jingiadei shiïing shisem ha ki por ban wan. U Ksiang un batai ia ka ïing bad ka jinglong ka kynthei tang da ka kaba u peit bad bishar na u Rawstep (Langsakaw) uba dei u traw ba don ha dong tnum ïing ha kaba la iehnoh khnang hajrong tnum ban pynwandur ia ka ïing. Dei na une ba u Ksiang na ka liang u Shynrang un ithuh bad leit ban rah khubor sha u nongphah Ksiang. Ha shuwa ban ia kren ia ka kam poikha. Ha une u Pyrnu la thoh ruh kumno ban pynsah jingkynmaw ia ka rukom kren kha kren man. Ki don kita ki kyntien ba pynap shrip na baroh arliang khnang ban ia hap sur bad ban lait na ka ia wit ia wa. Nangta la thoh ia ka rukom lehniam ha ka shóngkha shongman. Haba ia kren kha la ong ba ka don kata ka jingiariam ne pynap nia na baroh arliang mamla, bad na kane ka kam kren kha, la lap ia kata ka buit, kumno ban

shna SHRIT ia ka ban ngat ki Dohjei ha wah ba shisien ba la ngat ha kata ka Shrit ym lah shun ban dang lait hynrei la ioh ban kem suk. Ka Shrit ka dei ka kynja ruh ba la thaiñ khnang ban pynap ia ki dohkha ba kin ym iohlad ban lait haba ki la kum rung. Ha ka kren kha pat ka dei ki nia ki jutang ban ia khlei ia kata ka Juban na baroh arliang kaba dei ka jingiateh kaba ym lah shuh ban ia khlad, kumta ka tehsong ban pynlong ka ïing ba thymmai jong kita ki arngut ki khun samla ba la iateh sai saw. Na kane ka jingiateh la lap buit kumno ban thaiñ ia ka kynja ruh kaba jrong ka tdong kaba ngi khot kyrteng ka SPENG kaba la ju pyndonkam ha kaba pynap ia ki doh um La thoh ia une u Pyrnu da uta u Kthaw Shangsngi uba la pynap Speng ia ka Wah Kynchiang ha ka jaka ba la khot Siangpliang kaba la jer kyrteng ka SPENG SHANGSNGI. U Shangsngi u dei u Maiji bad u Maikan jong u Le-Mawpein.

Spengspur (Near Siangpliang)

4. THANGRONG PYRNU : La thoh ha une u Pyrnu ia ka rukom lehniam haba iap briew, kumno ban pynriam ia uba iap, kiei ki jingri ba dei ban leit on ne leit lang bad u nongiap bad kumta ter ter.

Na une u Pyrnu la ioh ka jingtip ba ia u nongiap la ap da ki nongshun ha ka lynti iaid jong u. Na kata ka daw donkam ban ioh ki nongleit synran bad u nongiap, kum u syiar krad lynti U Pahja (U masi ba thoh tang shirong ba la ju otdoh ha ka por ba ïap briew ba la ai ne pynmih na ki Kur ne ki hymmen para u nongiap). Ka Siatbot (kane ruh ka dei ka masi kaba ki kur ne ki para ba iadei ki pyniap ban kyrshan ia kiba haïng u nongiap ban ai bam ia ki nongwan pyndep niam haba iap). U Ruhieh u dei u kynja riewhadem barit bad buheh ba la ong ruh u Ru-sip) . Kine ki ju pyndonkam ha kata ka lehniam ia uba iap. La ka mynsiem u nongiap la leit synran da ka mynstem kiei ki mrad ban lait na ka jingpynjot jong uta u nongshun bakhraw tam uba la tip u RANGSHANGKAT. U nongiap ynda u la lait na u Rangshangkat un hap ban sait khmat ha kawei ka um kaba la khot UMBYLLIEN, khnang ba un klet noh ia ka jingim ha sla pyrthei bad leit beit sha Dwar U Blei. U Syiar pat un ialam haduh ka tyngkong hakhmat U Blei. La kynthup ha une u Pyrnu ïa ka pang ka shitom, ka rukom wad dawai shna dawai na ki kynbat ban pynkoit. La thoh ruh ia ki rukom iap tyrut ne kiwei kiwei pat ki jingjia bapher ia ka jingim jong u briew, bad ia ki rukom phah khubor kyrkieh haba pang ne ba shitom ban wad ia u KHIATBYLLE ba un batai. La thoh ïa une u Pyrnu da u Plushoit U Maiji U Maikan U Le Mawpein.

5. PHOR PYRNU : La buh jingkynmaw ha une u Pyrnu ia ki kam lehniam ha kaba iadei bad ka jingkñia ne ka jinglehniam haba shad kut snem ne haba la poi ka snem thymmai.

Nalorkane ka ïadei ruh bad ka jingaibam ia ki tymmen kiba la jan iap ne ba la noh ka rta hynrei kiba dang lah ban kren bad ban iaid bad ba dang kynmaw ban ai jingkyrkhu kyrdoh ia u/ka nongaibam, kata ki nongaibam. ki thaw jingkhawai ban pynsngewbha khadduh ia kito ki tymmen ba dang khlaiñ ha shuwa ba kin sa kylla tlot bor noh ne bym i don jingkyrmen ban

dang im slem. Ia kane ka jingthaw jingkhawai, ka dei ka jingsngewieit, kaba jan eh ia kito ki Pakoh ne ki Mei-Iaw ba ki nongaibam ki iohi ba kim lah shuh ban sah slem ha ka pyrthei. Ka dei ruh kaba ki thaw jingkhawai ïa ka lyngkhuh sngi iap ne sngi kha, nangta kane ka Phor ki ju leh niam ruh ha ka por Kiew ïng thymmai ba la tip kata ka shad kyrsan. Ka kynthup ruh ia ka jingphor kaba lum shyieng ban buh ha u Mawshyieng. Ha une u Pyrnu la iohsngew ia kita ki Kyntien Phor ba ju ong Laimiet Lai sngi kaba don ruh ki Diengsning Khawïang bad kiwei. Ki don ruh ki kyntien khynde kyrwoh ne khynde kyrwat. Ka kynthup ruh ia ki nongtem ksing bad ki nongshad ksing ryngkat u nongput Tangsohma. Kaba don ki kynhun shad ksing shi kynhun ne skit, nangta ki nongtied mrang nongtied Mung. La thoh ia une u Pyrnu da u Thaw-lang uba dei U Maiji U Maikan jong u Le-Mawpein.

6.Long in Pyrnu : La buh jingkynmaw hangne ia ka jingiadei shiïing shisem, shikur shiniam, ka rukom tin kur, ka rukom tait kur. Ka Hiarble ka Hiarksan, ka kamai ka kajih. Ka We Tyrut ka We Smer, Ka Bet Rulieh ka Thang Narlong kaba ka Longïing Longjait ka don la ka Iawbe U Thawlang ba un wan U Le-ïn u Le-sem kaba kynthup ruh ia ka jingmihïng ha ka jait ka kynja lane ka jingphet shnong ne kynriah jaka sha uwei pat kaba dei ban iakhlad ba yn buh da u Mawlaikhmut ne Mawlaikhlieh ba long lai sur. Ka dei ruh ban don ka jingai ïa u Rishotkñia ne Rishotsuit, u sñing ne ka Pro. Ka Pro ka dei ban shna Ryntih bad ki khnam ban iada ia ka In na ki nongshun. La shna bad thoh jingkynmaw ia une u Pyrnu da u Pior u Maiji u Maikan jong u Le-Mawpein.

7.Tang Pyrnu : La pynrung ha une u Pyrnu ia ka rukom jer rukom tang kyrteng kata naduh ki briew, ki jaka puta, ki mrad ki mreng bad kiwei ha kaba la iathuh ruh ia ka daw balei ba la jer la tang kumta. Ia ka kyrteng la jied da kaba suit da u Skaw ha ka Lawang kaba ai jingtip ia kata ka um ka snoh ne em. Nalor ka suit ka shor dang donkam sa ka kren ka khana, ka ban

pan bor ba kan neh pateng pakit. Ka kynthup ruh ban ia khot ia u Leksan uba long u Le-Iin ban khot da u Khiatbylle bad ban ai jingbatai da u Ksanñiangriang. (Nongkhlatbylle u dei u kynja Lyngdoh uba kñia ia u Blei ban wan kren) (Ksanñiangriang dei u nongïakren u ban sngap ia ka jingbthah ki blei bad ban batai ha ki briew kiba ia don lang hangta, namar u Khiatbylle u iapler noh haba wan u blei ba kumta um nang kren shuh. Hadien kane donkam da ki BEKHAN, ban shat bad ban kheiñ ia ka lup ia ka Lah. La thoh ïa une u Pyrnu da u langsngap u maiji u maikan u Le Mawpein.

8.RAM - O - PYRNU : La iathuh ha une u Pyrnu ia kiei kiei kiba don shapoh khyndew. Kata naduh ki krem ki pubon, ki kroh, ki thlu ia kaba la khot kita ki Ram-o-bah ne ki Ram-o-Lang. Nangta ki rukom thung mawbri, mawpud kiba ki ai kyrteng ki Ksan-Mawbri, ki Muit-Mawbri, nangta ki Rpe-Sangkhni kiba ïa donlang ka law-Niangriang, ki Puri ki Aiñ Tongmah bad kiwei. Hangta la thoh ruh hangne ia u Mawsawa, uba pyrthuh bud lada ngi pyrta ne kynkaw. La batai ruh ha une u Pyrnu ba don ki lei khyndew ba la tip kyrteng kum u Jumai, ki Sangkhni, ka Ñiangriang, ki Ar-Kyn-E bad kiwei. (Arkyn-E.. ka mut ki jingthaw kiba lah ban im hapoh um bad halor khyndew kiba kha da ki pylleng ym da ki khun). (Iawñiangriang ka dei ka kynja bor ba la pynkup ba ym lah ban iohi, hynrei kaba paw ha ki dur kiba har rukom, kum kata ka thapbalieh kaba airong ia ki Maw ha ki bnai sawkba (synrai) ban pyni dak ba ka Umsaw kaba khadduh kan poi thik ha kata ka dak ba ki la airong ha ki maw ba don ha ki wah. Kumta barobor ka um ka poi thik ha kata ka dak ba la airong. Ka rong ba la ju lap ka long stem bad rong saw blad bad ynda ka um ka la pynkhuid ia kata ka rong, hadien katei ka por kam poi umsaw ne umbah kaba heh shuh hadien katei ka aiom hynrei yn ioh sa ka por khriat ne ka tlang (kaba hap thah) . Ha une u Pyrnu la batai ruh ïa ka jingjia ba har rakom kiba ki riewhyndai ki ju wad bniah, kat haduh ban lap ia ki kynja mawkordor, ki mawlynnai bseiñ bad bun kiwei kiwei.

Don kiba pynjot, don kiba ai jingmyntoi ia u briew bad na une u Pyrnu lah ban lap ia ki Par Mawshun, Par Dewiong bad lah ban ioh ia kiwei pat ki jingstad ba lah ban pule ia ki jinglong ka mariang kaba shapoh ramew. La thoh ia une u Pyrnu da Siarpa u ba dei u Maiji u Maikan u Le Mawpein.

9. NENGLIEH NENGIONG PYRNU : La buh jingthoh ha une u Pyrnu ia kiei kiei ki jingmaian kiba don halor suiñbneng. Ki don ki jinghikai ia ka jingtip shalor suiñ kum kaba pule ia ki khlur, u bnai, ka sngi bad kiwei La thoh ia kita ki Longkhamiaw, ki Lorphar, Lorphapsyiar, Lorkhmot ki Umtongmneng, na kine lah ban pule ia ka jingbatai ia ka bok ne ka nusip jong ki briew kiba im ha ka sla khyndew La thoh ruh hangne ia ka jingpom pyndkut ia u Sohpetbneng da uta u Khangkawet Khangkajang ha kaba ki jong ka Sonbri ka la sahkut shalor suiñbneng bad ka Seiñtyndoh ka la sah noh ha sla khyndew. La batai ruh ba ki briew kiba don sha bneng kum u Rangbne, u Rangsngi, u Shangsngi, u Wan ne Kyrwat Lyer, ka Phoi nam, ka Wieh bad kiwei. La batai ruh ia ka jinghap u slap, u phria, u pyrthat, u thah, ka umjer bad kita ki Wiehbneng. Nangta la buh jingkynmaw ia ka daw ba bam Hynroh ka sngi ne u bnai, ka jingdon u Dpei ha u bnai. Nangne sa mih kata ka jinglehniam hyndai kaba ki ong ka Shadsngi, tangba kane ka jinglenniam ka iapher na kawei ka jaka bad kawei pat. La don ruh kata ka Shad temksing ha ka por bam hynroh Dei na une u Pyrnu la iathuh ia ka jingwan kata ka Ngilong ka Doiñlong bad kiwei kiwei kiba bun rukom. La thoh ia une u Pyrnu da u Ksan uwei na ki Maiji ki Maikan u Le-Mawpein.

10. KMIANG PYRNU: La thoh hangne ia ka jinglong ki khlaw ki btap ha kaba la don u Nongsynshar khlaw ba la tip kyrteng u Le-Khlaw uba ki jer u SHANGKMIANG. Dei une uba la sumar ia ki jingthaw kiba don hapoh khlaw kaba kynthup naduh ki mrad ki mreng ki sim ki doh lane ki jingthaw hapoh um ia ki wah ki um Lukyrphoh (Umpohliew). Dei hangne ba la

ai ka jingbatai ia ki Lawkyntang, Lawlyngdoh, Lawsynhe, Lawksan, bad kiwei. Hangne ngi ioh ban tip ia ki aiñ khlaw tang na ki jingsawa ki um, jingjier ia ki jingjngut ka um, jingkynud ka lyer, jingpah ki siej ha kaba la lap ia kita ki Mawlynnai siej ba la khot ha ka ktien phareng ki Pearl. Dei ha une u Pyrnu, ba la batai ia ki jait dieng bakordor kum ki Dieng Akor, Sehblei, kynbat dawai, diengleh jadu ne ki jait dieng ban ïada na ka Shwar ne na ki Bseiñ bad kiwei Don hapoh ki khlaw ki jait kynbat kiba don ka bor ban pynbieij ia ki briew ne ki marad, bad ban pyniapler ia ki jingthaw ba im Na kine ki kynbat la ioh ban lum jingtip ia ki Boit, ki Rukhlaw, ki Aiñ tongmah, ki Basa khlaw, ki thabalong ki Bangjang, ki Bangkarkse, bad kiwei kiwei Don shibun ki jingmaian kiba dang buhrieh na ka jingtip jong ngi ki briew namar ba ngim lah ban aiti lut da kaba trei shitom ban iai wad ia ki, la thoh ia une u Pyrnu da u Hmoot u Maiji u Maikan jong u Le Mawpein

11. WET ne KHOOM PYRNU : La batai ha une u Pyrnu ia kata ka jingialong kawei ka shnong ka thaw ne ka ït ka Hima kaba lah ban pynlong kawei ka jaitbynriew. Wet ne Khoom ka dei ka ktien Nongstiiñ, kaba mut ka jingshah teh shah khum ha kata ka aiñ ba la ia mynjur lang ban bud ryntih da baroh kynthei bad shynrang, khynnah ne tymmen. Kane ka aiñ ka teh salonsar ïa baroh kaba ym dei ban shim kabu dano re dano ym lah ruh ban pynkheiñ mano mano ruh. Ka teh ryntih ia baroh khlem ñiew shiliang bad khlem shah liang iano iano ruh. Uba pynkheiñ un hap kit ia ka jingleh palat kaba yn pynshitom da ki blei. Halor kane ka aiñ la pynkup bor ia ki Nongpeit Nongsynshar ba kin pyntrei kam hok bym dei ban shah liang iano iano, hynrei ban trei naphang ia kito kiba pynkheiñ. Dei na une u Pyrnu ba la iasoh lang ki bynriew kat haduh ban pynlong ia ka shnong ne ka Hima ba ka sa wan mih ka synshar Syiem, Lyngdoh, Myntri ne Sordar. Kumta ka wallam ia ka jingiasngewjan ka da weng ia kata juk Rkot ne juk Bamne pyniap para briew ki por hyndai. Nangne la mih kata ka jinghikai kaba ki sdang na la ïing ia kiei

kiei kiba bha tam ban pynpaw pyrthei. Kane suki suki ka wanrah ia ka jingshai jingmut jingpyrkhat kat haduh ba la ia ñiewburom iwei ia iwei pat. Kumta suki suki ki la lah ban pynlong ia kaei kaei kaba kordor kaba la tip ka IMLANG-SAHLANG. La thoh ia une u Pyrnu da u Kyrwat u ba dei u Maiji u Maikan jong u Le Mawpein.

12. **JATJYLLU PYRNU** : Ha une u Pyrnu pat la kynthup ia kiwei kiwei ki jingjia kiba ym shym la don ha kitei ki khadwei tylli kiba la kdew shakhmat. JAT JYLLU ka dei ka ktien Nongstiiñ, kaba thew bad pynsyriem ia u khun bynriew u ba nang bha ban pyrkhat sani bad ngam jylliew ia kiei kiei baroh kat haduh ban kot rynieng ba u la lah ban ai ka jingbatai kaba biang ryngkat ki jingpynshisha kiba sngewdei bad ia hap dur bad ka kam kaba u la wad bniah ne la pule bin pa bin da ki phew snem kat ban wanrah ka jingmut kaba dei bad ba skhem. Kumta la pynsyriem ia u ba kum uta u briew ba wad jingtip bniah bad uwei u jait kynbat uba ngi khot kyrteng ha ki thaiñ Nongstoiiñ jong ngi u Bat Jat jyllu. Une u kynbat u dei u ba don ki thied kiba la pynngam jylliew bha sha trai khyndew bad lada phut jubor yn ym lah namar un shu dkut noh, hynrei uta u thied un sah hapoh khyndew kumba u la ngam pynskhem. Don kiba ong ia une u kynbat da ka kyrteng Sohbyrthit. Nga ngeit ki trai shnong ki ithuh bha ia une u kynbat. Dei na kata ka daw ia u Pyrnu Jatjyllu la pynmih pyrthei naduh hyndai, kaba mut ki Parad hyndai ki da ngam jylliew ia kiei kiei.

Ki da wad bniah bin pa bin man ki por ha kaba ki la ong bad batai ba u dei u Pyrnu ne ka Kitab kaba khraw tam na baroh kitei kiba la kdew haneng. Kumta ia kino kino kiba la wanjia ha kane ka pyrthei la ka long na ka jingkylla ka mariang ne ka dei ka jingjia ha ki briew lane kino kino kiba long pher naduh hyndai kulong kumah la thoh ha une u Pyrnu. Kita ki jingjia kiba don ha une u Pyrnu ki long kum ki jingiap khlam, ka jingphet shnong, ki jingkhynñiuh jumai, ki jingialehthma, ki jingwan iuhroit na

kino kino ki bor ba maian, kiba lah ban jia ha kane ka pyrthei. Kine ki jingjia bapher ki kynthup halor suiñ duriaw bad ha ryngkew ruh. Kumta ngi sngewthuh ba dei ha une u Pyrnu ba kiei kiei ki bym don ha kitei kiwei pat ki Pyrnu la pyndap ne pynrung noh hangne. La thoh ia une u Pyrnu da u Kyrhai uwei na ki Maiji ki Maikan u Le-Mawpein.

Kumta kitei baroh ba la kdew bad ai jingbatai haneng ki dei kita ki Pyrnu kiba long ki Kitab jong ki Pakoh hyndai ban pyniaid shakhmat ia ka Ri bad ka jaitbynriew baroh kawei. Dei kitei ki riewstad kiba la khot kyrteng ki Maiji ki Maikan jong u Le Mawpein kiba la pynmih ia kine ki Pyrnu sha ki bynriew ha sla khyndew ba la ai jingbit u Le Mawpein kiba dangsah syrwet ha kane ka thaiñ jong ngi. Hynrei ka long kaba sniewbok palat ba ngim don shuh mynta kita ki nongthoh bad mynta lei lei wat ki nongpule ruh ym don shuh.

Ia kitei ki Pyrnu ruh naduh ba la pynmih ia ki Alphabet ha ka spah snem kaba khadphra-khadkhyndai, la ialeh ban pynduh noh ia ki Pyrnu ba kumta ym don ba lah ban sumar shuh ia ki bun bun ki la shu jah noh. Wat la katta ruh nga sngew donbok ba lyngba ka jingthaiñ pyrthuh jong u Parad Raisingh la lah ban buh kum ki jingkynshew ia ki nuksa kita ki Pyrnu baroh 12 tylli.U Parad Rai u la bthah ruh ba ka jingduh noh ia kine kiei kiei kiba ki Longshuwa ki la iehnoh ha ngi ki Longdien ka dei ruh ka jingklet noh bad jingbymkheiñkor shuh jong ki briew ha kine ki juk ban pyndep ia kata ka TAP-SHNONG. Lada lah ban leh ia kane ka jingaibor na u Le-Mawpein kan urlong ban aibor biang ban ioh ia katei ka jingstad ba la duhnoh. Ka long kaba eh haduh katta katta ban wad ïa kata ka skul ba ai jinghikai hyndai kaba la tip kyrteng ka BYRKONGPHAR kaba dei ka jingsdang bad ka Nongrim jong kane ka jingthoh bad jingshna Pyrnu. Mynta kaba sah ka long ban aiti ha kita ki stad Wad jingtip (Researchers) kiba lah lehse ban wallam pat ïa ki jingbatai ha ngi ïa katei ka jingstad ba la dep pruid dak da ki tymmen hyndai.

3. KA JINGIATHUH BA LA PULE NA U PYRNU DA U PARAD RAI SINGH IA KA JINGPYNLONG BAD KA JINGWANSAH U LE-MAWPEIN (LE-TAP SHNONG NONGSTIIN)

U LE - MAWPEIN

"U Mawpein" "Ba shong u Le-Mawpein"

Mynta ngin ia poi sha kawei pat ka jingshisha ba la pule na U Jatjyllu Pyrnu kaba dei shaphang u Le-Mawpein kaba long kuumne harum:

Naduh ki por bymlah kynmaw shuh, kata naduh dang long ka pyrthei la don u Mawlong ba la wan shong ki blei ban ia jan bad ki briew bad uta u blei la tip da ka kyrteng U Le-Mawpein .Ha kaba u la wansah ha une u Mawlong da ka jingkhot jingtang ba un long U Le-Tapshnong jong ka Shnong Nongstiin. Une u don harud ka lynti (surok) ba leit na Nonbah sha Nongstiin. U dei hapoh ki pud shnong ka Shnong Nongstiin. Une u maw u

dangneh bad dangsah haduh mynta ha Nongstiin. Kat kum ka jingiathuh ba la pule na u Jat-jyllu Pyrnu, ba la thoh da u Kyrhai jaid Mariangbri uba dei u Maiji u Maikan (riewstad) jong u Le-Mawpein la iathuh ia ka daw balei ba U Le Mawpein u la wan shong hangne ha u Mawlong ha Shnong Nongstiin.

Hyndai kulong ka la don ka jingjia ha kaba ka la poi ha ka jingiapher jingmut kaba jur tang namar ka daw kaba la mih na ka jingiakop pyni bor. Kata ka jingiakop pyni bor ka la jia long tang na ka jingbym ia sngewthuh ktien ha ka rukorn ia kren namar la pom pyndkut ia u Saiteh Jingieit ba ia kiew ia hiar na khyndew sha bneng uba ki la sin kyrteng u Saisohpetbneng La pom pyndkut ia une u saisohpetbneng da uta uba ki tang kyrteng u KHANGKAWEI KHANGKAJANG. Ka dei ha ka por u Thaw Samtho ha kaba la pynmih ia kata ka jingiapait iapra kaba la jer kyrteng ka DWAR-IAPAIT. Ha kata ka por la batai ba ka la jia long ka jingsah dum, ka jingduh jingkyrmen bad ka jingsheptieng kaba khraw namar bun kiba ia knieh bor ban long u Nongsynshar lahbor ne uba hehduh (Supreme Power). Kumta ka la poi ha ka kutlad. Donbok shikatdei ba ka dang thaw ban dang pynsah ia ka mariang la plie ia ka lynti ban poi sha ka jingiasuk ba ka la mih da ka bor jong uwei u blei ba kyrteng u Mawpein. Une u la pynpaw la ka borbah kat haduh ba baroh ki la sheptieng bad ki la kohnguh ban shakri bad burom ia u. Ka daw jong ka jingpynkohnguh ha u ka dei ba baroh ki tip ba u dei uba khamlah khamnang khamstad bad kham hok ia ki baroh. Dei une uba leh beit khlem ia shah liang iano iano baroh hynrei u ai ia ka rai kaba beit bad kaba baroh ki iamynjur lang. Dei kane ka sap jinglong jong u kaba u la pynpaw paidbah ha kaba la ia mon lang ba u long uba bit ban long u Khliehduh ia baroh. Kumta la khot ban da pynlong da ka Dorbar bah kaba khraw ba kin ioh ban thung ban da suit da shor ia u kum u Khliehduh ia baroh. Dei ma u, uba la wanrah (Introduced) ia ka jinglong Syiem ia u Rubah lyngba kata ka rukom

lehniam ba la jer ka Khiatbylle, kaba la sdang da u Simphlang jait Puwein na Nongmawpun hadien ki hajar snem ba la kut katei ka jingjia. Kaba naduh ka por u Simphlang ba la mih ka jingsynshar Syiem ha ka Hima Nongstiin. Dei ka Tienkhong bad u Banoh ba la khot ia u ban sah ha une u maw ha kaba u la sah haduh mynta. Dei naduh kita ki por ba la suit la tang kyrteng ia une u Mawlong u Mawpein ba shong u Le- Mawpein, katkum kata ka jingpule na u Jatjyllu Pyrnu kumne harum :

U Le - Mawpein u dei u khun jong ka Sylee-Ram-o, kaba shipara bad ka Syllai Kariah kiba dei ki khun jong u Lei Shyllong. La ai briew ia u ba yn leit shongkha ïa ka lawkharpuiñ Nongstiin, da ka jingksiang u Mawthengsohmen u Kpa jong ka Kong Shi ryngkat ka jingiakren arliang kur arliang kha, kaba ïatip lang u Kyllang, U Baiong, u Mawjut bad u Symper. Ha kaba la ioh ka jingmynjur na u Lei Shyllong. Ha kata ka jingia shongkha la pynsmai ba kin shongsah ha kyntang Khliehriat kaba marjan bad u Tongkhur, u Tongwieñ bad u Iartan. La ai ka iad saiteh saikhum shongkha da ka lawlongbah lane ka lewlong. Kumta ynda la dep kata ka pynhiar synjat ki la iai neh ha katei ka jaka. Ynda dap katto katne por ka lawlongbah ka la shna ïing Thymmai. Ynda la dep kata ka ïing, la pynlong ia kata ka jingpyndep ia kata ka Riti ka Dustur ba yn pyndep noh ia kata ka jinglehniam ba la suit ha ka kyrteng ka SHAD KYRSAN MASTIEH. Ha ka jingpynkhreh ia kane ka jinglehniam, ka lawlongbah ka la khot lut ia ki bakhraw batri, ki khun ki hajar, ki duk ki suk ki thap ki dab ba ki dei ban ia poi khlem pep ban ia pyndep ia katei ka jinglehniam namar ka dei ka dustur kaba yn pyndep shuwa ia ka Shad Kyrsan ha shuwa ban leit kiew ban rung sha kata ka ïing thymmai ba la shna. Kumta ynda la poi katei ka sngi ia wan poi naduh ki Basa, ki Lei Ryngkew, u Shangkmiang (Lei Khlaw) u Slap, Ka Lyer, ka Eriong, u Pyrthat bad kumta ter ter baroh khoit naduh u luk u lak kat kiba la khot. Haba la biang ki jingpynkhreh baroh, la sdang kata ka Shad

kyrsan Mastieh. Mar ia sdang ka jingshad la wan buk u slap uba jur, nangta sdang ka Eriong kaba triem kaba la sdang ban rat ia ki dieng ki siej. Nangta bur khynñiuh u jumai uba la pyntwa ïa ki maw ki kynroh ba la thaw ka mariang , kumta ter ter, uwei hadien uwei pat ki la sdang ban ia pyni ia la ka sap ba ki don. Hynrei ynda kham hadien, ki la ia poi haduh ka jingshong shit kaba kim shym la pyni tang ia ka sap ba ki don ki la sdang da kaba ia pynpaw la ka bor kaba ki don. Kumta ka la thap poi sha ka jingkulmar kat haduh ban pynlong ia ka lawlongbah ban kem tieng ioh ba lada jia eiei kaba sniew ka burom ka shong ha ka. Kumta mar mar ka la leit khot ia u Mawpein ba un wan ban tem lane pynwai noh ïa kata ka jingiakulmar jong ki. U Mawpein u la ieng joit bad u la kyrdem kjat artat u da pynpaw ia ka borbah kaba da triem haduh katta katta bad ha kata hi ka khyllipmat baroh ki la ia sngap jak. Kumta u slap u la sangeh, u jumai ruh bad baroh ki la sangeh bad thanda jai. Mar kumta u Mawpein da ka bor u la pynsangeh ia kata ka jingiashad. Ynda la dap ka laimiet lai iong bad la lait kata ka jinglehniam ïing thymmai ka lawlongbah ka la don kawei pat ka jingpynkhreh ha kaba ka la dei ka por ban khot lut ia baroh ki jait jingthaw kiba don ha ka khyndew bad kumjuh la khot ia kita ki bakhraw batri ryngkat kito kiba don sha Nonglieh Nongiong, ba kin pynlong ia ka Dorbar bah Dorbar san ha phyllaw ïing ka lawlongbah. Ki kam ban ia juriap ha kane ka Dorbar ka long ban wad ban bishar ia ka daw kumno ban ia pynpaw ia ki bor ki buit ki sap ba ki don ym dei da kaba ia trei bor met hynrei nyngkong eh da kaba ia phylliew jingmut bad ia tainia ban ithuh ia ka bor jingshemphang ban long ki khlieh Nongsaiñdur bad Nongbishar. Kumta ia kane ka Dorbar la jer kyrteng ka DORBAR KHADAR BUIT KHADAR BOR", kaba lah ban teh ban khum ia baroh ki jait jingthaw ha ka pyrthei ka mariang. Mar ia poi baroh ha ka Dorbar bad mar ia plie ia ka Dorbar da u RI-IAWAAN la buh jingthoh da u MUTKHAN u nong RNE-TIAR (Secretary) la ia pynpaw

ia la ki buit ki bor ki sap ki phong kiba ki don da uwei pa uwei u jait jingthaw. La sdang nyngkong ka Eriong ka da ong, "Lah ma nga namar nga don ka bor ban pynkyllon ia ki diengbah bad nga da rong sha jngai ia ki". U Jumai pat u la ong, "Lah ma nga namar ka bor jong nga ka long ban pynmadan ia ki lumbah lumsan. Nalorkata nga lah ban pynlong pung ia ki jaka bym don pung da kaba pynkynriah ia ki lumbah bad pyndap da ka um ia ki them." U Slap pat u la ong, "Lah ka bor jong nga da kaba nga pyndap um ia ki wah, nga da rong ia ki dieng ki siej, ki ñuit ki ñier na kiwei ki jaka sha kiwei pat, nga da pyntngen bad pynlong sboh ia ka khyndew baroh kawei." U Pyrthat pat u la kob, "Peit nga don ka bor ban pom pynpait pynpra ia ki maw ia ki dieng katba nga mon. Ka lawkhlam pat ka la ong, "Nga lah ban pynïap lut ia ki mrad ki mreng kat kiba don ha sla khyndew.

Kumta halor kitei kiei kiei baroh, ka Dorbar da kawei ka jingmut ka la ia kut lang ban ai ka rai kumne'-

"Haba mar iaryngkat bor kumne kan sa mih kajia long ka mynsaw ka synnam (ka jingialeh markynti) bad kan wan rah ia ka thma ka ban pynjot ia baroh ki liang kynhun nongialeh, lane ki kynhun ba ia kwah ban ia mad bor. Na kane ka lah ban mih ba kito kiba tlot kin shu iap ei khlem daw, nangta shuh shuh kan long pynban ka jingleh beiñ ia u luk u lak, u kup shiliang uba duk baraitoi. Halor kane ka phang jingia duriap lang da kawei ka jingmut ka Dorbar ka la rai ba dei ban da jied noh da uwei u ban long u Nongsynshar ba hakhlieh duh, u ban peit bad khmih ïa ka lait ka let jongno jongno kiba leh palat bad ban ai ki jingpynshitom khnang ba baroh ki jingthaw kiba ia don lang ha kane ka sla pyrthei kin ioh imsuk imsain, kin da ia trei da ia ktah, kin iaid kin ieng, kin thaw shnong da kaba ia bat hok bat ryntih ia kane ka Jubanlak ba la ia khlei ha ka Dorbar kaba long ka soskular ne ka teh jutang ia baroh kynthup naduh uba rit u bakhraw kumjuh. Katkum kane ka rai Dorbar kito kiba donbor ruh kin teh kin khum ialade ban ri ban burom bad ban kohnguh

ïa kane. naba baroh la teh la khum da kane ka rai. Lada uno/ kano ki pynkheiñ ia kane ka teh jutang yn hap ban tiañ bishar halor kine ki rai ia baroh katkum ka jingleh palat ne pynkheiñ dano dano ruh. La rai ba kano kano ka Hukum ne ka Rai ba la pynmih da uta u Nongbishar yn pyntreikam beit bad ba la teh ıa u Nongbishar ba un ai ia ka rai kaba beit ban yn don ka jingshah shiliang iano iano ruh. Kumta ka Dorbar ka la rai ba naduh kata ka por shakhmat ia kino kino ki jingiakajia ne ki jingpynkheiñ aiñ ne ki jingbeiñ dorbar yn phah beit sha uta u Nongbishar u ban da swar bad ït bin pa bin ban ioh ka jingrai kaba khuid ba suba. Te ka rai jong u kan long kaba donbor tam bad kaba kut kaba ym don shuh ka bor ha kane ka sla khyndew ban pynkheiñ pat ia ka. Kumta ki la iamynjur lang ban jied noh shisyndon ia u Nongbishar Ynda la poi kata ka jingiajied, la ia pyrta da baroh ban iamynjur lang ia ka jingtyrwa ba uta u Nongbishar la ai ban thung noh ia u Le-Mawpein. la kane ka jingtyrwa la iamynjur lang khlem don ka jingkhñium ne jingpyrshah dano dano ruh, ba kumta shisyndon ki la thung ıa u Mawpein. Bud ka pynsmai bad pynskhem artad kı da suit da shor bad ka jingpynkupbor ba un long kum u blei badonbor tam. Kumta la aibor laitluid ia u ba un long u Nongbishar naduh kata ka Dorbar bad haduh ki por ba dang sah ka pyrthei katba u dang im ei. Te ia ki jingjia ne jingiakajia yn phah beit sha u ba un peit bad bishar naduh kata ka por. Kumta naduh kata ka por haduh lano lano ruh katba dangsah ka pyrthei dei u Mawpeın uba la pynlong kum u nongbishar bad u blei ba lah duh. Kumta ki la kyrkhu kyrdoh ba un im tymmen shongprah bad un da iohbuit iohbor bad ka jingstad ba un bishar ryntih ia ka lait ka let kaba la pynkheiñ aiñ dano dano. Ynda la dep ka jingpynsleh ia u, ki la tyrwa ia ka Syiemseng kaba u Mawpein un jied markhmat bad la mynjur bad u kdew ïa ka law Pde-Khar. Ki la pynskhem ia ka ba kan long ka Nongseng nongdang ba la khot ka Syiem Seng. Hangta ki la thung ia u nongmih bujli ha ki por ba pang ba shitom ba la

tip ia u kum u Syiem khynnah ïa u Ram-Khar u khun jong ka law Pde-Khar. Ki la thung ruh ia u Rne Tiar ia u Mawkhap ba ka kam jong u ka long ban pdiang ia ki jingujor na kino kino ki jingai ujor bad ban rah sha u Mawpein ba un bishar, bad hadien ba la dep bishar, dei une u Mawkhap u ban pynbna paidbah ia ka rai ba la dep bishar da u Mawpein. Kine baroh ki ia shong ha syndah khnang ba kin lah ban trei kam bha. Kumta ka Dorbar khnang ban im bam kine ki nongshimti kam ban trei bad pyniaid beit ia ka kam, ki la iakut ban siew tista ïa kata ka Bainguh Syiem kaba ki la khot kyrteng ka PYNSHOK. Na kane ka pynshok kine ki nongtrei baroh kin bam kin dih ba kin pynlut pynsep kat kaba ki mon ban pynbit pynbiang ia la ka ïing ka sem. Khnang ban iohlum ryntih ia ka pynshok, ia ka jaka la jied ba kan long ka IENGLONG (ka Office) ha syndah ïing jong ka Pde-Khar kaba long ka Nongseng. Dei hangne ba lah ban pynlong Dorbar man man ka snem. Kumta man ka snem la pyn-sngew ia ka BYRTI (Report) ha ka Dorbar ban iohsngew lang ia ka jingiaid shaphrang ki kam baroh. Dei na katei ka Rai Dorbar ba la lah ban pynneh pynsah ia kane ka jaka haduh mynta. Hadien kane ki la pynlong ia kata ka jingkñia Hiarksan, khnang ba kin lah ban pynneh pynsah ia katei ka jubanlak ha ka Dorbar ba kin sah neh junom (bym ju iap) (Immortal). Kitei ki nongtrei lyngba u Le Mawpein ki lah ban leit ai buit ai bor ia kito kiba khot ia ki lyngba kata ka KHIATBYLLE kaba lah ban pynlong mano mano ba shem jingeh jingshitom ha kino kino ki kam ne jingjia kiba lah ban don ha ki por ban wan. Kumta katkum kane ka rukom ka dustur la bthah ba u khun bynriew un lah ban nang pynbha hadien habud bad ha ki por ban wan baroh.

Naduh katei ka sngi ba la pynkut ïa ka Dorbar U Mawpein U Ia kylla long u nongpeit nongbishar bad uba don ka bor kaba heh duh haduh mynta. Naduh kata ka por ki kam ki jam bad ka imlang ka sahlang ka la iaid beit iaid ryntih bad ki la imsuk imsaiñ.

Hynrei ka la don pat ka jingtam pud bad jingleh palat u khun bynriew kaba la poi haduh u pud ba la kiba har rukom ki ban pyntieng ne pynshitom ia u khun bynriew ha ki jaka jaka ba u Mawpein u la buh bad ai bor kyrpang kum:-

1. Kita ki ksuid lum kiba la tip kyrteng kum ki thapbulong, kiba lah ban pynshitom iano iano kiba leh tam sneng ne palat pud, kum kaba iaid miet palat khlem kam da ka jingmut ban pynsniew iano re iano kiba long kiba shida. Ia kine ki thapbulong la aibor kyrpang ba kin treikam ban pynshitom ia ki briew kiba kum kita ki jinglong.

2. Ka Iawñiangriang, ka dei ka 'suid um kaba ju shong ju sah ha ki wah bad ki kynja thliew um, ka ap dngong ban pynshitom ia kino kino kiba wan ban pynjot ne leh palat ia ki para jingthaw hapoh um bad kiba shu leh dusmon khlem lah pyndonkam shuh.

3. U Basa kynja trai jaka ha ki khlaw kyntang, la aibor ia un ban pynshitom ia kino kino kiba shu pom kulmar ia ki dieng ki siej ne ki mar kiba don ha ki law kyntang khlem da panbor lane kiba shu tuh.

4. U Suidtynjang ha ki khlaw khamtam ha ki por miet uba lah da kaba suk ban pynjah lynti da kaba u rah na kawei ka jaka sha kawei pat.

5. Ki Rkot bam briew ia kita kiba la thoh ka nusib ban hap ha ka kti jong ki.

6. Don ruh ki Puri Lieh kiba bha bad ki Puri long kiba sniew. Bad shapoh wah don kita ki Sangkhni kiba ring shapoh um ia ki briew kiba leh tamsneng.

7. La aibor ruh ia u ksuid u ban pynwit ne pynjot ia ka mynsiem u riew iap ha ka jingleit lynti sha Dwar U Blei ha kaba la sin kyrteng ia uta u ksuid u RANGSHANGKAT. Kumta ban

lait na u donkam ban bud ia ka jingbthah u Le-Mawpein kaba la ju tip ka dustur ba la ju pyndonkam.

U Le Mawpein u don ka jaka kaba heh kaba ïar kaba la tip ka Thaiñ kaba heh bha. Kumta u don la ki jong ki nongsynshar kiba u la thung ban ia peit lem ha la ki jaka jaka. Ia kita ki Nongsynshar la jer kyrteng la ki jong ki jong katkum ki jaka ba ki don. Kumta sa mih ka kyrteng Myntri, Lyngdoh, Sordar, Basan, Lyngskor bad kiwei. Dei na kane ka jingpynbeit ba ha ki thaiñ San Lyngdoh naduh lai Lyngdoh, don u Lyngdoh Siarpa, don u Myntri Niangram, u Langkohkhlam, U Langpuiñ-Langnar, u Kohtyllaw, u Langlieh, u Pyndeng shalang, u Diangngan, u Miangiong, u Ngunre. Nangta don u Kylle longsngun, u Ngundilang, u Thabah bad kiwei. Nangta ha ki thaiñ Sepngi don u Sohhylleng, u Mawdar, u Thateja, u Nirang bad kiwei. Sha ki thaiñ Kynriin, doi u Mawlong, u Mawbaiong, Mawkdep, Mawjut, u Rengko, u Mawkhang, Mawbuit, u Mawtirang, u Mawjiej, u Mawriat bad kiwei. Nangta don u Riangmaw, u Riangna, u Mawlong, u Mawlai, u Pyndenru bad u Langmar bad kiwei. Ha ki thaiñ pdeng bad hajan, don u Mawpior, u Mawiangsngap, u Thaw Mawkhlam, u Jurmawre, u Diengthang, u Mawsmai, u Rngimawlieh, u Mawpun, u Mawsetlun, u Mawdongkiang, u Rathaw, u Kongkieh bad haduh u Mawliehbah. Kitei baroh ki la long ki nongsynshar ba la pynkup bor da u Le Mawpein bad ka jingai jinghikai kumno ban synshar da kita ki Ruble kiba la sin ki Maiji ki Maikan. Kitei ki para nongsynshar ki don la ki Dorbar dong ki ban ia pyrkhat lang ia ka jingbit jingbiang jong ka thaiñ kaba kin ai ka Byrti ha ka Dorbar pyllun ha ka Iewlong kaba don ha ka Ïing ka Pde-Khar. Kitei ki Maiji ki Maikan kin peit sani bin pa bin ia ki kam shuwa ban pyntrei kam. Kine ki dei kiba don la ka dorbar, ki dei ruh ki dkhot jong kata ka Dorbar baheh tam kaba la tip kum kata ka DORBAR DWAR SAINDUR. Dei kane kaba la thaw aiñ bad kaba ai hukum ia ki nongsynshar ba kin pyntrei kam.Ia u

Nongkren Dorbar ha kane ka Dorbar la khot kyrteng u Jalyeit bad ia uba pynap ha ka jaka jong u lada u pep na kino kino ki jingpang ne jingshitom yn shimti da uwei pat uba la pynkup bor ba la tip kyrteng u KYRWEITLIA. Kitei Dahla (hyndai) ki bud ryntih bad burom ia kitei ki aiñ ba ha lyndet ne hakhmat kumjuh. Kane ka Dorbar ka la jer la suit kyrteng ia ki briew kiba shong ha kine ki thaiñ kiba dei ki trai muluk trai jaka.Kumne:-

1. Ki Nongphlang kata kiba shong naduh ki thaiñ Riangpoid, Mawpun, Sangriang, Nongkhlaw, Marskuiñ, Laitphlang ter ter shaduh Khlieh-mawlieh, Mawrusyiar, Pyndengrei shadah Mawnar Mawliehbah Pathar-khnang. Kiba shong naduh Umthli haduh Nonglanglieh, Lamjew haduh Mawrynniaw ki jer Nongtre. Naduh Nongumwein shaduh Nongkulang ki thaiñ Langam, kaba mut ba ha ka por hyndai haba khynñiuh u Jumai ka khyndew ka ngam shapoh. Ia ki thaiñ Umsohpiang haduh Mawjiej haduh ki thaiñ Riangsieh ki jer Nongtre Kynreiñ kaba poi haduh Nongjri bad shaduh Langdongdai bad Mawkuiu. Kito kiba don ha ki thaiñ Nongshram shaduh Ngunra ki ong ki Mihngam namar ha ka por hyndai ki khyndew ym dei tang ba ka ngam hynrei ka mih bluit shalor ruh.

Baroh kine ki jaka ki ju pyndep ia kata ka jingsiew pynshok bad kum ka thymmei ba la siew ia ka Pynshok ki ju leit tah da ka shun ia u Mawpein ha katei ka jaka ba u don ha u Mawkhap. Kane ka long kata kaba syriem ia ka larong ban ai Tongpo bad tah shun ha u Maw ki da ai ha ka Pde-Khar. Ia kita kiba la tah shun la ki long ki tymmen, ki samla ne khynnah u Mawpein un ri un sumar bad kim ju jia kaei kaei kaba sniew. U iada naduh ka pang ka shitom bad wat kita ki ksuid ki khrei kim donbor shuh ban pynshitom ia u khun bynriew. Lada don lei lei kiba nang ban ia kren u Mawpein un phah ha kata ka Skul bad ai ki jinghikai bad jingstad kiba ki briew kim lah ban peiphang.

Katba lah ban buh jingthoh na kiba la lum kito kiba nang ban ia kren ha kitei ki thaiñ ki dang don haduh ka snem 1972 kata ka rukom iakren ka long kumne :-

"Ko Thaw to iarap to iada ia kane ka kam jong nga. To kit to bah ma Me thaw ia baroh namar me dei u Le ba iada u Le ba iashan, uba iada ha ka jynjar ka shitom."

Da kane ka jingleit iakren bad ka jingleit ud, u Mawpein un wan kai sha ïing da ka jingkhiatbylle, lane da kata ka jingkhot Le Hiarksan da kaba aiti bad pynkit pynbah ha u. Ynda u la wan ha ïing bad ha shuwa ba un leitnoh u ai ki kyntien kyrkhu kumne.

"To yn sumar yn ri kyndong bad pyllait na ka jynjar ka shitom ia ka Shnong ka thaw kaba la khot sngewbha ha ka jingkhawai kaba sngewtynnad tam."

Ha ka por ba u leit sha kiba Khiatbylle, ha ka lynti ba u dei iaid lyngba, ka khyndew ka da khih bad win ding ding, u da khot kyrteng iano iano uba hajan ka lynti iaid kiba don ïing hajan, u da pan tympew na kiba u sngewieit u da ong kumne "E TONGPO JOOH THAW KSU". U da kyrsiew man ka ïing kaba don hajan ka lynti iaid jong u. Mar ïa poi ha kata ka ïing kaba khot ia u ka ïing ka khynwin bad khih, ynda ki la iohsngew ba ula shim ia ka Kiad shu iohsngew tang ia ka sur ba u dih hynrei la lap ba ka kiad ka sah kumjuh, tangba lada dih ia ka kam don jingmad shuh, ka la long kum ka um. Kata ka sur kaba pynmih jingsawa ka long kumba riew ha ryndang krok krok. Tang dep dih u ju ong, "Ham ka man kane ka synne, nga sngoo di hunjai ha u nod" kaba mut ba ka bang kane ka synne nga sngew hunjai ha u Dohnud. Tang kren ma u, u Nongkhiatbylle u la shu iapler noh bad um tip briew shuh, ba kumta u Ksan Ñiangriang un iakren bad u. Hadien kane u da khot kyrteng ia kiba iadon lang hynrei ym lah ban iohi ia u hangno hangno u don, shu iohsngew tang ka sur . Nangta u batai ia kata ka kam kaba ki trai ïing ki donkam ba la phah khot ia u. U pyni lypa ba ki trai

ïing kin leh kumta kumte ban lait ia ka ma ka shitom bad kiwei ki jingjia ha ki por ban wan. Hadien kane u ailad ba kin sia kylli katba ki kwah bad u ju ai ka jubab. U ju batai ia kino kino ki jingkwah haba donkam bad ba i dei ban jubab. Hynrei ynda u lap ba "ki shu kylli khlem kam ne haba u tip ba kata ka kam kam lei lei u jubab "Engmere Ksu" kaba mut "Ym lei lei ksiew". Ynda la kut ki jingbatai bad lada don kiba kylli kai u jubab kumne, "Sngoo ngiah ki khyndein kine, mahaw u thaw deh wan noh ma sah yangshong". Kaba mut, "sngewngiah ia kine ki khynnah, to ho u thaw un leit noh to nang ia shong". Dei hangta ba uda rkhie artad ha ha u da ai artad ka jingkyrkhu da kaba shu ong "Khu Ma sah longbru manbru" kaba mut ka jingkyrkhu ba kiba don hangta kin sa longbriew manbriew. Mar ia leit u Le-Mawpein uta u Nongkhiatbylle u sdang ban kyndit bynriew pat.la kane ka jingkhot "Le-Hiarksan la sakhi ha ïing jong ka Kiaw Tulashan Syiem ha Nongstiin ha ka 25.1 1963. Ha kane ka por la don lang u Thaw Raisingh, uba dei u Khiatbylle, u Kthaw Yartat uba kylli jingkylli la tip kum u Ksanñiangriang. Nangta don u Kthaw Isa uba ju siat ia ka Narlong bad u Bah Sop, nangta u Kthaw Saron Myntri, u Mabah Hinsingh Syiem, u Kthaw Roba Syiem, ka Kiaw Thiang u Thaw Rot Puwein. Ma Bisingh Myntri lem bad ki jong ka Kong Blet, ka Kong Kwin jait Sohphoh bad kiwei. Namar ba nga dang khynnah ka jingbthei ka Narlong (Tiar pynbthei) nga la sngew triem bad sheptieng kumta ngamnud ban ap haduh ban da poi kata ka Khiatbylle ba un wan u Le-Mawpein. Nga la leit ap bad thiah noh ha skum kba bad u Bah Borensar (ba ju khot ieit u bah Pun).

Kitei ki tymmen ki iathuh ba haduh ka snem 1920 dang lah ban iohsngew ia ka sur kaba khlaiñ jong u Le-Mawpein wat na sha-jngai ruh namar u dang lah ka jingkit jingbah ban pynkhlaiñ ia ki briew kiba dang bun bah kiba wan tah shun. Katba dang mih ki snem kine kiei kiei baroh ki la sdang troiñ na ka daw ki jinghikai ka niam khristan bad haba bun ki briew ki la

kylla khristan. La kheiñ mulot lut ia kitei kiei kiei kiba mynbarim kaba la kylla kyrtoh kylla ka long ha ka por ba long Syiem u Sib Singh. Dei na kata ka daw ba la mih ki jingjia kaba la wan kem ki shipai ia u bad ka jingma ka jingtieng ia ki khun samla ka Hima. Kane ka la poi haduh u pud ba u Syiem u la shah set ha Dak Bangla ha ki shipai Assam Rifles. Kumta ha ka snem 1963 haba la khot ka Tulashan Syiem um shym la wan rung shuh hapoh ïing, u wan tang ha kper ha jan ka sla Tongkhong. La pynpaw ba u la tymmen bad ba u la khriat eh u da pynpaw ba ym don ba pynphong sopti shuh ia u. Ha ka snem 1964 la khot da ka Kiaw Thiangniew Marwein u sa wan ha ba la pynphong sopti. Hangta u sa pynpaw ba shen u Syiem un sa lait noh na ka pyrthei ba kumta u khun u hajar un sa sah khyllung ha kane ka Hima. Ka la jia shisha kumta bad u Pa'iem Sibsingh u la khlad noh ha ka 13th December 1964. Ha ka snem 1965, ka Tulashan ka la khot biang. Ha kane ka por u la wan da kaba kren bynñiaw u da ong, "Nga shu wan sngewbha teng teng bad pha tangba pha la khot sngewbha hynrei ngam wan shuh namar kim burom shuh ia nga. Nga ruh nga la long khristan bad ki khun jong nga ki la kylla long Pastor. Kumta nga wan khublei khadduh ia pha ba pha dang khot sngewbha ïa nga hynrei naduh mynta ko Tula to ia peit hi noh la ka jong kajong katba phi ia mon."Um shym la kren bun kyntien shuh u la leit noh kumto khlem ai jingkyrkhu shuh.

La jar katta ruh la ioh jingtip ba u Le-Mawpein u dang shong dang sah hadah mynta. Teng teng haba slapbah, ki briew kiba dang iawad dohjei najan ka Kshaid Wahriat, ki ju iohsngew ia ka sur jong u ba u dang kren bad la ki khun. Ha ki por mynmiet ki ju iohi ruh ia ka jingtbeh jingshai jong u kaba thaba kat ka Jingshai kali (Headlight) kaba pei lyngba kata ka jingshai naduh Mawpein haduh Lawbri Sahep. Don kiba iohsngew ba teng teng u shait mai ia u Rangtongwieñ u Mawlong uba don harum ha pyrshah u Mawpein. Ki tymmen ki iathuh ruh ba u Sepkuru un

sa shah lehbeiñ ha ki por ban wan. U Sepkuru u dei u Mawlong uba rit bad pyllon bha uba don hajan ïing jong i Kong Billora Byrsat bad ha syndah ba shong ïing u Bah Brik Kharlyngdoh mynta. Ka la long kaba shisha ba ha ka snem ba la plie ia ka surok PWD ha Nongstiin la siat pynpeit noh ia u Mawsepkuru. Haduh mynta u Mawpein u ju bthah ia u Yartan ban rnebha (ri bha) bad peit ia ki khun ki kti ioh wan hiar thma ne wan iuhroit kiba nabar.

U Thaw Yartan u la batai ba wat mynta ha kine ki sngi ba im u Le Mawpein u don la ka jingstad ba la buhrieh ban ai ha une uno u briew, uba nang ban pule, da kaba pyni da ki dak ki shin ban pynshai kumno ban leh ha ki por ka jingjynjar ne jingshitom. Khnang ban ioh ia kita ki dak donkam ban ioh ka jingtip kaba shai ia ka sngi kaba un ai khubor. Ka khubor ka dei ban pule na ki Pyrnu Ki sngi ban pynpaw jong u Mawpein ia kita ki Pyrnu ka ju long barobor arsien shitaiew, bad kita ki sngi ki dei ha ka Sngi Reniaw ne Khlodeh bad ha katei ka sngi un ai ia kine ki jingtip na kine ki Pyrnu, Tang Pyrnu, Le Pyrnu, Kyrwat Pyrnu bad Longin Pyrnu Ha ka sngi Theh Yoo lane Sngi yoo Kynrien ka jingpule kan long ia u Ksiang Pyrnu, Tangrong Pyrnu, Ram-O Pyrnu, Nenglieh Nengiong Pyrnu, Kmiang Pyrnu, Wet ne Khoom Pyrnu bad Jatjyllu Pyrnu. Ba phin tip ia ki jingbatai ia kita ki Pyrnu yn ai ha kano ka por. donkam ban da tip lypa ia ka DABANG (Dabang ka mut ia ka programme) ka jingpynbeit ban pyndep ia ki kam. Kumta dei ruh ban bishar ha kata ka sngi ka long kumno? Kaba phyrnai ne ka dum lyoh, ka slap ne ka dum lyoh, ka shit ne ka khriat kumta ter ter katkum ka jinglong ka suiñbneng ha kata ka sngi. Khnang ban nang bad ban sngewthuh ia ki dak kiba don ha u Pyrnu, donkam ban nang ban pule. Kumba la kdew hakhmat, ka don ka skul kaba hikai ban ithuh ia ki dak ha ki Pyrnu, ka skul u Thaw Mawpein ia kaba la tip kyrteng ka BYRKONGPHAR. Byrkongphar ka dei ka ktien Nongstiin kaba mut bad ka thew ia ka por dang phyrngap

kaba sdang kynjat shai ka bneng. Kumta byrkongphar ha ka jingbatai ki tymmen hangne ka mut ban ai jingshai ia ka kam Pule-Dangle bad kaba dang shu sdang A-B kum ha skul ba ju long mynta. Kane ka skul ka ju long man ka sngi lait noh haba lapbah lapsan, bad katto katne step ha ka por Pyr-em ba la sdang mih langlung, (Por ba jyrngam ki phlang ka mariang) . Kane ka skul ka sdang naduh dangshai byrngut bad kan kut shuwa ban leng Ngilong (shuwa shiteng sngi). Kan sdang biang ha ka por Shanhmoot (Por janmiet). Ka ju long ha ka jaka ba juh khot Mawiang sngap. Hynrei la ong um ju hikai lymda siew ia bainguh Syiem lane kata ka Pynshok. Ka rukom siew la ka Pynshok ka long da kaba u Nongsiew un buh ka por kaba un lah ban siew dep, lane un khan bad buh por katno sngi un siew dep. Ynda la dep kular ban siew dep shu buh lai miet, ne 6 miet ne 9 miet un ai ka jingkular ha u Mawpein, kem bad pynioh ia u sim Reitlang (Simkyllai Dohdit), kyllan da ka snam uta u sim ha ka tnat sehble (u jait kseh ba don ha kine ki thaiñ tangba um ju mih hynrei hap da wad shitom). Ynda la dep kyllan snam ha u sehble tylliat ia u Rulieh (u kynja riewhadem ba ronglieh ka snep jong u ba la ju khot ruh u Rusib) . Da kaba yn khleh lang bad kata ka snam ba la kyllan ha u tnat sehble, nangta song ha ka lado (lakait kaba ym ju soh) da buh ha kylle in (kyndong Ing) ka jaka ba kham dum. Peit thuh hapoh lai miet ne 6 meit ne 9 miet, lada wan bam ka khnai ia kata ka jingbam ba la khleh bad buh ha ka lado hapoh katei ka por, kata la thikna ban ioh ia ka jinghikai na u Mawpein ha kajuh ka sngi ba lap ba ka khnai ka la wan bam tangba leit ap ia ka jinghikai ha kata ka sngi kaba hadien shi taiew thik na kata ka sngi ba wan bam ka khnai. Ynda la ioh ia kane ka jingkheín dei ban leit dang step ha kano kano ka jaka kaba itynnad bad iaid kai ha kine ki jaka harum :-

Ha Jan ba don u Mawpein (Iewlong) ,(2) Mawtongkhur, (3) Tdong Yartan, (4) Myndo langsyir, (5) Rangtongwien. Ynda leit sha kitei ki jaka dei ban da kynmaw

iano yn iakynduh, lada ia u briew uba naei ka Shnong? lada ia ki mrad, uba par ne uba her ne uba shu iaid ? Nangta hap peit bha don lyer ne don slap ne don thah ne umjer ha kata ka step ba ïakynduh. Lada la dep leh ïa kine buh jingthoh katba lah ban kymnaw hadien 12 sngi na kata ka sngi la lah ban iathuh ha kino kino kiba nang ban batai Dei ban da sngap bha ia ki jingbatai bad hangta yn ioh ka jingshai. Te lada kita ki jingbatai ki wan urlong bad ki jia hapoh shibnai, kata la lah ban pule ia ka jingstad ba ai u Thaw Mawpein lane kiba un pynpaw. Kito kiba la ioh ia ka jingstad na u, ki lah ban tip ban pule ia ka jinglong ka mariang. Kine ki tip bha ia ki kynbat dawai, ki tip wat ia kita ki maw kordor lada ki lap ia ka jaka ba ki don, ki da ithuh hangno ka mariang ka buh bad kumno yn leh ban ioh ia ki. Kane kan iai iarap ia uta uba thrang ban iai wad jingstad na ki Pyrnu. Un ioh ruh ia ka jingstad kumno ban trei ia ki kam ka mariang kiba bun bun kim lah satia ban tip.

U Mawpein u don la ki nonghikai ha ki skul.la kita ki nonghikai la ai nam ki Ruble ne bru jong u Ble kaba ki khot ki Maiji ki Maikan Kine ki don nyngkong eh tang 12 ngut bad ki kyrteng jong ki ki long :-

1. U Khynde Kharpliwang, (2) U Kyrwat Sangriang, (3) U Shangsngi Nongrtong, (4) U Plushoit Byrsat, (5) U Pior Jynrieng, (6) U Iangsngap Marshillong, (7) U Lang Puwein, (8) U Siarpa Mawlieh, (9) U Ksan Syiem, (10) U Hmoot Marwein, (11) U Synyo Kharbani bad (12) U Kyrhai Mariangbri.

Kine ki 12 ngut ki Maiji ki Maikan ki dei ki Nonghikai bad ki dei ki Nongshna bad Nongthoh ia kine ki Pyrnu. Namarba ki don 12 ngut kumta la pynmih ia ki 12 tylli ki Kitab ba la tip kyrteng ki Pyrnu kumba la jer kyrteng shakhmat kumne :

1. Le Pyrnu la thoh da u Khynde Kharpliwang.

2. Kyrwat Pyrnu - La thoh da u Kyrwat Sangriang

3. Ksiang Pyrnu -la thoh da u Shangsngi Nongrtong

4. Thangrong Pyrnu la thoh da u Plushoit Byrsat

5. Phor Pyrnu la thoh da u Lang Puwein

6. Longin Pyrnu la thoh da u Pior Jynrieñ

7. Tang Pyrnu la thoh da u Iangsngap Marshillong

8. Ram-O-Pyrnu la thoh da u Siarpa Mawlieh

9. Nenglieh-Nengiong Pyrnu la thoh da u Ksan Syiem

10 Kmiang Pyrnu la thoh da u Hmoot Marwein.

11. Wet na Khoom Pyrnu la thoh da u Synyo Kharbani

12. Jetjyllu Pyrnu la thoh da u Kyrhai Mariangbri.

Dei na kitei ki Pyrnu ba la iohlum jingtip ba ka Tienkhong Syiem bad u Banoh Byrsat ki la pynlong bad sdang nyngkong eh ia kata ka jinglehniam kñia Tapshnong Shnoug Nongstiin. Ha kaba la sdang nyngkong eh naduh kata ka spah snem ba khyndai ha u bnai ba khadsaw. Ha kane ka Kñia Tapshnong ki ai ka Pynshok sha u Le Mawpein. Ha ka por ba lehniam Tap shnong, baroh kiba shong ha Shnong Nongstiin kim lah ban mih shabar shnong tad ynda la dep kata ka Tap shnong. Kumjuh ruh kiwei pat ki briew na kiwei ki Shnong kim lah ban kiew sha Nongstiin lymda ym pat dep ka lehniam Tap shnong. Kitei ki 12 ngut ki Nonghikai ki la pynïar la u tnum u tyndai sha kiwai pat ki jaka, ha kaba ki seng ia ki skul, kum u Siarpa sha Lawlyngdoh Siarpa, U Iangsngap sha rudnong Nongstiin, u Plushoit sha thaiñ Kutraw, u Lang Puwein sha Nongbah lane Pyndeng Nongbah bad kumta ter ter. Hadien ba la pule ia kine u Raising u ong, "Lada me kan jong phah shre ka poinsa ka kren bru". Kaba mut lada ngi nang ban pyndonkam, ka pisa ka kren briew. Mar kumta u kyllaiñ noh ia u Pyrnu Jatjyllu ba ka la dei kaba kut ka bynta u Le Mawpein u da ong yn sa ioh pat ha kiwei ki por ynda la ioh khubor na u Mawpein.

4. KA KONG SHI BA LA KYLLA LONG KA WAH BAD KABA LA PYNLONG IA KA KHNUM SOIJ (NONGKHNUM RIVER ISLAND)

Mynta ngin poi sha kawei pat ka bynta, kaba iadei bad ka jingpynlong kaba phylla jong ka mariang, ha kaba baroh shikatta, la buhrieh ka jingtip jong kiba bun ki briew ha kane ka ri Hynniew-trep baieit jong ngi. Kata ka long ka jingpynlong bad ka jingsdang ka wah Kynshi kaba la pynlong ia ka Dewlynnong kaba kynthup bad khot kyllum ka Nongkhnum. Khnum ka dei ka ktien thaiñ Nongstiin kaba mut ban khot ia kano kano ka jaka kaba la kerkut baroh sawdong da ka um. Kumta ngan ai hangne ia ka jingthoh ba la pule da u Kthaw Raisingh na u Pyrnu, kaba long kaba phylla, kaba maïan bad ka da iapher na kiwei pat ki rukom iathuh na ki riew tymmen jong kane ka thañ. U Kthaw Rai u shim na ka Ktang iâ uwei na ki jait Pyrnu. Ka Ktang ka dei kaba shna da ka siej kaba la thaw khnang ban buh ia ki Pyrnu ba kin neh slem. Haba u la sei ia uwei na ki Pyrnu u la pule bad batai bad la thoh thik kumba u batai ma u, kaba long kumne harum :-

Ha ki por hyndai, la don kawei ka briew kaba la sah khunswet kaba kyrteng ka Shi. Kane ka la im la sah hangne ha Ri-Khasi jong ngi ha ka thaiñ Mawmaram ba ngi khot mynta, ia ka Shnong ba la kha ia ka ym lah shuh ban tip kyrteng. Ka Shi ka dei ka khun marwei jong u Kthaw MAWTHENG SOHMEN bad ka kmie jong ka dei ka TYNRE-RAM-O. Ka ju don ka rukom ha kito ki thaiñ myn dakla (mynhyndai) ba ia ka khun kynthei bym don ki hynmen ne para shynrang kim ju kheiñ kor ha kitei ki jaka. Ba kumta ka la sah marwei khlem don ba phah kylli kurim. Nalorkata ki ju kheiñ poh ia ka. Na kata ka daw la mih bum bun sien ki jingkren beiñ ia ka. Nalor ba kam don jaka puta bad kawei pat kaba sngew sangsot ka long ba ki kmie ki

kpa jong ka ki dei tang ki nongbylla jakpoh. Te ki para shnong ki, ju kren beiñ ia ka ki da ong, "Ia rad ka khun kynthei bym don kñie ba synshar kan myntoi aiu, kam don kur don jait ka shu im poiei wei briew. Kine ki jingkren beiñ ki la pynsngsih kthang ia ka Si. Na kata ka daw kam treh ban ia iaid lang badno badno napdeng ki para shnong jong ka. Te hateng hateng haba iakynduh sharum shaneng baroh baroh ki ju kren beiñ. Ha ka jinglong kynthei ba shu im da ka bylla sngi kam sngewlah shah ia ka jingbeiñ bym kut shuh. Haba ka la sngewdukha eh ka mynsiem, ka la bitar ka la shla bad ka la beiñ kylla ia kita ki briew ka da tim da tla bad kynshi ba kin shem ha ka jingim jong ki kumba la shem ma ka. Dei na kane ka daw ba la sin bad khot ruh ia ka ka KYNSHI. Dei ha ka por ba ka la samla pura bha ba ki kmie ki kpa jong ka ki la khlad noh bad ieh khunswet ia ka weibriew ha kane ka pyrthei. Ha ka jingsngewsih kthang, ka la raikut halade ba kan nym sah shuh ha shnong, hynrei kan iaid wir noh kylleng. Ha kawei na ki sngi iew, ba ka la iakynduh ïa uwei u Nongkñia u ba na ki thaiñ Sangriang uba la iarap ban ai khaw ia ka namar u la leit ïew bad sahmiet ha shnong jong ka. La iathuh ba une u Nongkñia u ithuh bha ïa ka bad ia u kpa jong ka ba kumta u la iashong kai bad ka bad la kum ialap ia ka jingtrei kam u Le-Mawpein. Yada la pynsngewthuh ia ka ba u lah ban iarap ia ki jingud jong kino kino ki briew ba shem lanot, ka la phla bad iathuh ha u ia kaba ka thmu baroh. Une u Rangbah u la pyrshang ban pyntngen ia kaba kan kun bad ym pynsngew ia kita kiei kiei baroh. Hynrei kan man sngap satia. Ba kumta ula ialam jingmut ia ka ba kan phah ka Pynshok sha u Le- Mawpein uba donbor ban iarap ia ka da kano kano ka lynti kaba ka sngewkwah ban iaid. Kumta khadduh ka la mynjur ba kumta ka la phah ia ka Pynshok bad ka byrti ha uta u Rangbah Nongkñia ba un rah ia ka sha u Le Mawpein sha Nongstiin. Te ynda la dap ka por uta u Rangbah u la leit rah sha ka ia ka jingpyntip na u Le Mawpein uba la pdiang ia ka jingpan bad jingkwah jong ka Shi. Ka jingkwah jong ka Kong Shi ka long ban ioh ia ka KNOHJA

KSAW ba la aibor da u Le Mawpein kumba ka la dew siew ia ka Pynshok. Ka KNOHJA KSAW ka dei ka ktien Nongstiin kaba mut kumne 'Knohja'ka mut ka siangja ba ju pyndonkam ha kaba khatja.'Ksaw' pat ka mut ia ka bok ka rngiew ne ka nusip. Ka Kong Shi ka kwah ba ia ka Knohja Ksaw jong ka yn pynkylla wahduid noh. Te lada ka lah ban kylla Wahduid kan tuid arsut sha basep ka sngi. Kumta ynda la khan ka bok jong ka ka shah bad u La Mawpein u la ai bor ba kan long noh kumta. Te mar ia ioh ia kata ka Knohja Ksaw na u Rangbah ba ka la phah rah, ka la kmen ym don pyrthei shuh. Kumta ka la khawai sngewbha ia u bad ia ki para kynthei ba ju leit bylla sngi bad ka, ka da pynpaw ba naduh kata ka miet kin nym lah shuh ban ïakynduh ia ka namar kan sa leit bad iaid noh la ka jong ka lynti. Ynda la poi kata ka por jingkhawai baroh ki la ai khublei da kaba kyrkhu kyrdoh ba kata ka jingkwah jong ka ka la wan urlong ha ka jingim jong ka. Kumta haba ki la leit noh ka la ai sha u Le Mawpein da kaba ka ot ia u Syiar Krad Lynti bad tah da ka snam jong u ha kata ka Knohja Ksaw. Mar ïa tah kata ka snam ka la pynkylla ia ka kynsan kynsan sha ka Umpohliew bakyrsoi, bad tang mar ia dap shiteng synñia ka la kylla wahduid, ka da tuid ter ter shaphang basep ka sngi Kane ka dei ka jingkheh (jingkha) ia ka wahduid Te ynda ka la long ka Wahduid ka la iaid beit shaphang sepngi khlem kylla dien kumba ka la kut jingmut. Ha kata ka jingiaid lynti jong ka, ka la iakynduh bad uwei u samla uba la iapmat ia ka bad ka ruh ka la iapmat lang. Hangta kumba la phah ki blei ki la ia khlei la ki Jubanlak ban iapoikha noh. Ynda ki la ia im lang ki la ia iaid lang ter ter sha sepngi. Ynda ki la iaid katto katne, ki la poi ha kawei ka jaka kaba itynnad bha bad hangta ki la shongthait shiphang. Ki da pynlong ia ka jingkhan khnang ban tip la ka jingiaid lynti jong ki shakhmat kan jia kumno. Te ki la khan da kaba shat ha u Maw, bad ia uta u Maw naduh kata ka por haduh mynta la khot Mawkhan. Une u don ha ka Shnong Mawkhan harum ka Shnong Pariong. Ha kata ka jingïaiaid jong ki ynda ki la dap katto katne

por ki la ioh arngut ki khun kynthei kiba kyrteng ka Phanliang bad ka Niamlang. Kane ka la pynshngaiñ ïa ka ïng jong ki. Ynda ki la laid shaphrang ki khun ruh ki la nangsan bad la samla. Ki long kiba tipsngi bha ki da kohnguh sneng run ia ki kmie ki kpa.Te hadien kane ki la shongthait ha kawei ka jaka, ki da ia pyrkhat kumno yn iaid shakhmat bad ha kajuh ka por ki la pyrkhat ia ka lawei jong ki khun khamtam ha ka kam shongkha shongman. Ha kane ka jingmutdur, bad ka jingiai puson jong ki shiïing shisem, ka la jur haduh katta katta, ki jingmut jingpyrkhat ki per shajngai man ka khyllipmat, bad ha kaba khadduh ki la kut jingmut ba dei ban iaid shaphrang. Ba kumta ki la kut jingmut ban iaid shaphrang naduh lashai ka sngi. Te ia kane ka jaka, ba ka jingmut jong ki ka iawan iawan bad ka iarah iarah bad ka par kylleng kylleng, la jer bad tang naduh kata ka por ka "RAHKAWAN." Kane ka jaka ka don hajan Nonglwai bad ka dei kawei, na ki thwei kiba heh bha ha ka Wah Kynshi. Ka dei ruh ka thwei kaba jylliew kaba don ruh bun ki dohkha kiba heh. Kane ka thwei ka long kaba iar, kaba iajan eh ia ka Shnong Nongkynjang bad Nonglwai.

Haba ki la kut jingmut ban iaid shaphrang, ki la sdang ban leh kumta. Katto katne por hadien kane, la don uwei u samla uba kyrteng u JYRHAP, uba la iapmat ia ka Phanliang, ka khun nyngkong joug ki. Une u samla da kaba bud ia kaei ba ju leh ha kita ki thaiñ, u la jied uwei u KSIANG bad u la phah kylli ia ka Phanliang ha ka jingdon ryngkat ki kmie ki kpa bad baroh shiïing shisem. Uta u Ksiang yada u la tohkit la ka bit ka biang ne em ban iapoikha, la ka don ne em ka sang ka ma, u la shem ba kiei kiei baroh ki khuid ki suba ym don ka sang ka ma, u la ia kren markhmat la ka Phanliang ka mon ka mynjur ne em ban iapoikha bad u Jyrhap khnang ba yn lah ban iateh sai jingieit noh. Haba ka Phanliang ruh ka la pynpaw ba ka ruh da ka jingkhuid bad shisur mynsiem ka kloi bad mynjur ban long ka kurim jong u Jyrhap, ryngkat ka jingiahun lang kiba haïing, ki la ia pynbeit lang ba dei ban pyndep ia ka sngi pynhiar synjat da kaba "KYNKAW."

Katkum ka Niam ka Rukom, ka riti ka dustur ban pyndep ia katei ka kam kaba kyntang bad kaba donburom, la dei ban wad ia u Lyngdoh. Ynda ki la wad ia u Lyngdoh, u Lyngdoh u la swar, u la kylli pyrthew bad u la khot lang ia u Shangsngi ban ia buh ia ka sngi ban pyndep ia ka jingpynhiar synjat jong ki. Ynda la buh ia ka sngi, u Shangsngi u la phah ia u Kyrwoh sha u Le Mawpein ba un aibor ia u ban pynrung ha ka Bui (Register) pynhiar synjat kaba la tip da ka kyrtang KSIANG PYRNU. U Le Mawpein u la ai ka bor ban pynrung ia katei ka jingpynhiar synjat bad la buh jingthoh ba ka dei ha kata ka sngi ka dei ha ka sngi Pyhnsoiñ 2 (ar) tarik u bnai Rko. Ynda la mih katei ka sngi ba la buh, u Shangsngi u la thoh ha ka Ksiang Pyrnu ia kiei kiei baroh kiba u SIARPA -LYHGDOH u pyndep ïa kata ka JINGPYNIAPALANG (Pynhiar synjat). Pyniapalang - ka dei ka ktien thaiñ Nongstiin, kaba mut pyniasoh lang. Ha ka por pynhiar synjat U Lyngdoh u dei u Nongpyndep Niam bad u Nongpynbna ia kaba la ïateh kular kaba la khlei ia ki jubanlak jong ki arngut ki nongiapoikha.

Nalorkata donkam ki MenJi-Markhmat bad ki Mensngew Markhmat. Ki Menji-Markhmat ka thew ia kiba ia don lang bad kiba iohi markhmat bad ki Mensngoo-Markhmat ka thew ia kito kiba ioh-sngew da la ki shkor ha kata ka por ban shu kren lyngkot ki dei ki sakhi jong kata ka kam ba la ïateh jutang. Ia u Lyngdoh la khot SIARPA kaba mut pyniapalang kaba mut pyniasnoh lang kumba la batai haneng. Ynda la pyndep ïa katei ka kam la pynbna da u Lyngdoh lyngba u Shangsngi ha u Ksiang Pyrnu ba ki tip lang da baroh, ba u Jyrhap bad ka Phanliang ki la long shi tnga. Ia kata ka jaka kaba la pyndep ïa ka jingpynhiar synjat jong u Jyrhap bad ka Phanliang, kaba la pyniasnohlang ne pyniapalang ïa ki la khot bad jer kyrteng ka Thwei SIARPA ne Thwei Ksiar Rupa haduh mynta, kane ka jaka ka don ha jan ka jaka ba sah u Lyngdoh Siarpa.

Yn da la dep ka kam pynhiar synjat jong ka Phanliang kaba dei ka khun nyngkong, ka la don ka jingkmen ha ka liang jong ka, ba ka la don la u nongri nongsumar katba ha ka liang jong ka khun khadduh ka Niamlang pat ka la don hapdeng ka jingsngew tmang bad ka jingsngewsih namar kam pat ioh la u kurim ban ri ban sumar ia ka. Dei na kane ka daw ka la don ka jingbymhun ban ia iaid lang shiïing shisem kumba ju long ha ki por ba la leit. Ha kane ka por la mih ka jingbymsuk ha ïing jong ka Kong Shi. Ka Kong Shi bad la ka ïing kim suk shuh, ba kumta ki la ia pyrkhat bad thaw lad ban pynsuk ia ka khun khadduh. Kumta ki la leit sha u Lyngdoh ba un ai jingmut kumno yn thaw lad thaw lynti ban pynsuk ïa ka khun khadduh. U Lyngdoh haba u la iohsngew ia kane, u la sngewsynei ia ka Kong Shi, markumta haba u tip thikna ba u Le Mawpein u dei u ba donbor ban leh ia kiei kiei baroh, u la kular ia ka Kong Shi kan ap shitom 3 (lai) sngi khnang ba un pan jingmut na u Le-Mawpein kumno un ai jingmut ban leh. Hadien kane u la phah ka kyrwoh sha U Kyrwat ba un pan jingmut na u Le Mawpein ia ka jingjia kaba la wan hap ha ka ïing ka Kong Shi kumno un thaw buit ban pynhun ia ki. Tang mar ia ioh ia ka kyrwoh kaba la phah u Kyrwat lyngba u Mawkhap, u la peit bad bishar bha bad u la phah ia kata ka WE-KDAR. We-Kdar ka dei kata ka aiñ kaba we (kaba mut weng noh kdar) ia ka jingeh jongno jongno kiba wan ban kyrpad sha U Le Mawpein badonbor. Ka We-Kdar ha kane ka por ka long kumne:- "Kumba phi la wan iaid na ka jingkhang bah (lynti kaba dei) to iathuh ha ka Kong Shi, ba kan ai da ka Pynshok ha u Lyngdoh Siarpa hadien ba ka kam ban weng ia kata ka jingeh ha ïing jong ka ka la urlong. Da bthah ruh ia u Myntri Niangram ban sakhi bad ia tip lem ia kane ka kam. Te lada ka sngewmon bad sngew iahap jingmut, ai kan khlei ia ka kular ba ka dei ban siew ïa ka Pynshok. Ynda ka la kular ba kan pyndep ban siew ia ka pynshok bthah ia ka ban leh kumne :-

1. "Wad uwei u Maw, bad buh dak ban iohi lai bynta, ha u juh u maw, uwei ia ka Kong Shi bad La u lok, uwei pat ia u Jyrhap bad ka Phanliang bad uwei pat ia ka Niamlang ka khun khadduh. Kynmaw ba une u maw un long tang uwei bad un don lai khlieh ka ban sakhi ia kane ka jingkwah jong ki, bad yn khot 'Maw lathong namar yn ïathong la ka khun khadduh kan ioh ne em ia la u kurim? Kane kan trei kam noh shisyndon lada ka Kong Shi ka la pdiang ia ki jingïateh".

2. "Ka Shi bad la u Kurim kin sah ha thwei Siarpa, Ka Niamlang, Ka Phanliang bad la u Kurim kin ia iaid noh la kajong shi por, da kaba ailad ia ka khun khadduh ba kan iaid marwei khnang ba kan iakynduh bad u kurim u ban sumar ia ka".

3. "KynMaw baroh shiïing shisem ki dei ban ia hun ia kane ka jingiakhlad shi por, da kaba thong bad ia hun lang rin rin baroh shiïing khlem ka jingthnum, ba dei ban iakynduh ha kawei pat ka jaka kham ha pajih. Hynrei shuwa ban iakynduh ka khadduh bad ka hynmen, ka hynmen kan iehnoh ia la u kurim bad ka dei ban iawer iwei ne arngut ki paralok ban ia iaid lang bad ka ba kin long ki sakhi ia kane ka jingpynbeit naduh ka ha ka ha shuwa ban iakynduh bad ka para khadduh ha ka jaka ba la ia thong. Ka khadduh pat kan iaid hi marwai la ka jong ka lynti lymda kam pat iakynduh bad u briew uba ka iapmat ban long u Nongsumar jong ka, lada ka la ia shem bad u, bad lada ka la thikna ba u mon bad iapmat ia ka, kan iaid bad leit iakynduh bad la ka hynmen ha ka jaka ba la ia buh ban poi."

Tang lai sngi hadien, kane ka khubor ka la poi sha u Lyngdoh Siarpa kumba la phah U Le Mawpein ha kaba la ai jingtip ruh ia u Myntri Niangram, U Lyngdoh u la bthah ia ka Kong Shi ha khmat ba iadon lang markhmat baroh shiïing. Mar kumta hi, ka Kong Shi bad ka ïing ki la ai ka jubanlak ba ki kloi ban siew ia ka Pynshok tang mar ïa dep ka kam kaba hukum u Le Mawpein.

Tongsang Falls (Wah Blei) Near Mawlai

Namarkata kata ka jingpynbeit ka la biang lut. Kumta ki la khreh ban pyntrei kam ia kane ka jingpynbeit ki blei. Mar ïa sdang shuwa ban iakhlad ka Phanliang bad ka Niamlang. U Lyngdoh u la thung bad ka suit ka shor ïa u Mawlai khlieh ia uba la tip u Mawiathong. Dei na kane ka jingjia kaba la pynlong ia ka Wah Bah Kynshi ba kan kad arliang, kawei sha kamon bad kawei ka sha ka diang. Kumta ynda la poi ka ia ki la iakhlad da kaba ia pait arliang. Kumta la kdew shakhmat ha shuwa ban iakhlad la thung ia u Mawlai khlieh, ne u maw u don tang uwei bad don lai tylli ki khlieh u dei ruh hapdeng um hajan ka Law Lyngdoh Siarpa. Mar ia dep suit u Lyngdoh ia une u Mawiathong, u ban sakhi ia ka dak ka jingia mynjur ka Wah Kynshi ka la iaid shaphrang bad iakhlad noh artad ka hynmen bad la u kurim ki la iaid shaphang kadiang bad ka para khadduh ka la iaid wei briew shaphang ka mon (kata kheiñ ia ka jingtuid jong ka Wah bad phai khmat shaphang sepngi).

La thoh ia kane ka jingjia ha u Jatyllu Pyrnu, ba la pynpaw ba kane ka jingiakhlad jong ki, ka la jia ha ka por ba la kut ka DWAR IARAIT, ha u bnai Diengan ba pyllun bha u bnai. Kaba dei 14 bnai hadien na ka jingpom pyndkut ba la phah u Thaw

Samthoo ia u KHANGKAWET-KHANGKAJANG ban pom ia u Se-SOHPETBNENG u ksai uba iathuh ia ki 12 ngut ki SYMBOH khlur kiba iathuh kiba bat la ka bok ka nusip ki briew. Kumta mar ia poi ha ka jaka ba la khot ka KHNUM-SOIJ ka hynmen ka la iakhlad bad la ka para kumba la batai haneng. Ka Phanliang kaba long ka hynmen, mar iakhlad ka la sngew kynjah ym don pyrthei shuh, ba kumta ka iaid hajuh shi hajuh da kaba tyllun ha ka jaka ba la khot WEI PHANLIANG ka da peit ia la ka para kaba nang iaid haduh ba kam lah shuh ban iohi ia ka, te ka sa iaid noh bad noh ia ka riat ka da pynlong ïa ka kshaid Shadthum bad iaid noh la ka lynti. Kane ka long ka jingpynsah jingkynmaw jong ka. Ka para pat mar iakhlad bad la ka hynmen, ka la iaid suki jai jai, ka da leh don akor khnang ban ym pynjah burom ïalade bad ia ka ïing ka sem. Ka da kynmen skhem ban iakynduh bad u briew uba hok ba sotti u ban shimti ia ka kumba la bthah da u Lyngdoh. Hadien kato katne por ka la poi ha ka jaka ba long pynnoh bad riat, ka la sngewkyndeh ka mynsiem, kumta ka noh ka da sangeh shipor, ka noh biang bad ka sangeh biang shipor bad ka leh kumne haduh laisien laiwat, kynsan kynsan ha ka sien noh kaba lai, ka la kyndit tyngeh, haba ka iakynduh ngung bad uwei u samla uba bhabriew uba la wan mih kynsan na khlaw. Une u samla ruh u la kyndit thret haba u iakynduh kynsan ia ka ha ka jaka ha khlaw bah kaba um poi pyrkhat satia ba ka kynthei briew kan iaid wir marwei shata. Hynrei haba u la peit pat ia ka jinglong shida jong ka bad ka maiñ jong ka kaba ym idei satia ba ka long kumta kumba u tharai sniew. U la kylli ia ka, "Kaei kaba la jia ia phi ba phi wan iaid wei briew kat sha kane ka jaka?" Ka Khadduh ruh ha ka jingsngewthuh bad ka jingmaian kumba la pyniaid ki blei, ka la iathuh naduh sdang haduh kaba kut ia kaei kaba la jia ha ka ïing jong ka bad jong ka kmie jong ka ka Kong Shi. Ynda la dep ïathuh ia kane, uta u samla briew u la sngewiahap jiugmut bad u la sngewieit ia ka, ba kumta khlem jingsngew lehraiñ u la kylli ia ka la ka mynjur ne em ban ia iaid lang noh bad u. Ka ruh ka la mynjur bad ka la pynkular ia u. Ynda ki la ia khlei la ka jutang ki la iamynjur ban ia iaid lang, kumta ki la poi haduh u pud jong ka jingiahap samla hi khlem da tip ki kmie ki kpa bad khlem pat tip uei u kyrteng bad ka jait ka kynja aiu? Kane ka jingjia ka la

sted haduh katta katta ba ki hap ban iapoikha tang para ma ki ha ka jaka kynjah. Ia katei ka jaka kaba ka Khadduh ka noh laisien bad ka da pynlong lai tylli ki Kshaid ha kajuh ka jaka la khot kyrteng ka Kshaid RIAT SOHKHE haduh mynta. Ia ka kyrteng jong une u samla ka Khadduh kaba la iashongkha hi la khot u SYMBE, bad naduh kata ka por ia kata ka wahduid ha kane ka jaka la khot ka Por Synbe. Te hadien katto katne por haba ki la ia iaid lang la ia imlang ki la ioh khun bad ia kata ka jaka haduh mynta la khot 'MAWKHAKHUN'. Hadien kane ki la iaid sted ki da poi ha kawei ka riat da ka jingkmen ki la ia kynthih shapoh riat mar jan bad marsyndah ki da pynlong ia kawei ka Kshaid kaba itynnad bha kaba la khot kyrteng ka Kshaid WIENYA. Kane ka Kshaid ka pynpaw ba don artylli ki tand um ba ia noh shapoh thwei marsyndah ha kajuh ka jaka bad hap lang ha kajuh ka thwei. Ka daw ba ki don arngut ki briew ka Khadduh bad u Symbe. Ynda ki la poi ha ka thwei, ka Khadduh ka la poi kymmaw ia ka hynmen ba ka la dei ka por ban iakynduh, kumta ki la rung ia ki krem ki kroh maw bad iaid sted ban iakynduh bad la ka hynmen ha ka jaka ba la buh ban iakynduh.

Weinya Falls
(Ha Nongkhnum River - Island)

Ka hynmen ruh kumba la bthah, hadien ba ka la pynlong ia ka Kshaid Shathum ka la mareh sted. ka da iawer ia ka Byrki bad ia ka Phod Porsohstap ki ban long kum kita ki sakhi ia kane ka jingpynbeit u Le Mawpein, ba kumta ka la iawar ia ki. ki la ia iaid lang ryngkat ryngkat tad haduh ba ka la iohsngew ia ka sur pyrta ka para, hangta ka la mareh sted bad ngung ki la iakynduh ha ka jaka ba la ia thong ban ia shem. Ynda la iakynduh ki la ia kmen ym don pyrthei shuh, haba ka la tip ba ka khadduh ka la ioh la u Nongsumar, ki la ia kdup ieit bun bun sien da ka jingkmen ba ia kaei kaba ki blei ki la kular ka la urlong shisha. Te ia kata ka jaka ba ki ia shem pat la khot kyrteng ka THONGRIN namar ki la iathong bad iamynjur lang rin rin. Nangta ki la phah ka khubor sha la ïing bad sha u Lyngdoh Siarpa ia kaba la jia. U Lyngdoh u la shu pynskhem ia kata ka jingshongkha ka Khadduh namar ki la pyndep hi. Te u Myntri Ñiangram u la phah ka Kaiphot sha u Le Mawpein. Te la pynrung ha ka Bui. Ka Kong Shi kum ban pyndep ia la ka kular, ka la siew ia ka Pynshok, ka da ai ha u Lyngdoh Siarpa bad ia kata ka Pynshok ba la ai da ka Kong Shi bad ka ïing jong ka la tip da ka Kyrteng ka "LAW LYHGDOH SIARPA. Naduh kata ka por u Lyngdoh Siarpa u la shong hangne haduh mynta. Kane ka law Lyngdoh Siarpa ka dang don haduh mynta, namarkata ka long ka basang ban kheit kynbat ne pom dieng na kane ka khlaw namar ka dei ka Law Kyntang ka dei kata ka bainguh syiem, kumta ym dei ban leh kulmar ha kane ka khlaw. Lada don kiba palat hukum uta u Lyngdoh un trei la ka kam u lah ban pynïap ruh. Kumta dei ban da sumar ban ym kheit ne pom dieng ha kane ka khlaw.

Kawei pat ka dei ban ïakynmaw ban ia husiar, ka long ba katkum une u Pyrnu, khamtam ha ka por pyllun bnai ne jan pyllun bnai dei ban da husiar haba iaid kai ha kitei ki jaka ba ïakhlad ka Wah Kynshi. Kita kiba buaid tanglang ne kiba kyang buaid ha kitei ki jaka, ha ki por pyllun bnai ne kumba la kdew

haneng, ka Wah Phanliang ka lah ban rah lang shapoh thwei. Ki tymmen ki batai ba ka daw ba ka rah ka dei namar ka jingsngew tmang jong ka Phanliang ïa ka jingïakhlad shipor bad la ka para. Kumta kino kino kiba kham sniewbok ka lah ban rah lang. Ban lait na kane dei ban iaid tipbriew ban nym pynwit ia ka jingsngewsih jong ka ioh ka bitar. Lada ngeit ne ym ngeit, kane ka lah ban jia ia kita kiba leh khlem akor ha kine ki jaka. Hynrei ka para kaba tip kyrteng ka Niamlang kam long kaba bitar, namar ka bat ia kata ka burom ka ijot ha la ïing la sem ba kumta ka kham jemnud jaijai.

Ha shuwa ban pynkut u Thaw Iartat, u Thaw Rot bad u Nongbatai Pyrnu u Kthaw Rai u la pule suki bha da kaba ong kumne:

Dei na kane ka jingjia ba ia pait ne kad arliang jong ka Wah Kynshi ba la ioh ruh kita ki jait shongkha ar tylli.

1. Ka Shongkha kaba da 'KYNKAW' ka mut hap pyrta shnong, ban da iatip lang ki kur ki jait, ki kha ki man, ki shnong ki thaw bad u Lyngdoh kum u nongpyniasoh.la kane ki ong ka jingshongkha da ka lynti kaba beit kaba biang, kum ka jingshongkurim jong ka Phanliang.

2. Ka jingshongkha kaba shu iatip hi tang ki arngut ki ong ka 'SNAHRBE'.Snah ka dei ka ktien Nongstiin kaba mut rynsied, RBE ka dei ka ktien thaiñ Nongstiin kaba mut shu tare ruma haba dum bym don jingtbeh ban pynshai kaba mut twad ruma khlem tip yn ioh ktah ia kaei? Kumta haba shongkha Snah Rbe ka thew ia ka jingshongkha kulmar khlem tip ia ka sang ka ma, ia ka kyrteng ka jait ka kynja. Ka jingshongkha ha khlaw ha btap kumba shongkha ka Khadduh. Ia kaba kum kane ki kmie ki kpa ne ki tymmen kin shu pynskhem lada kam dei ka ka sang ka ma. Hynrei lada ka dei ha ka sang ka ma te kin ym lah ban pynskhem ioh pom u pyrthat. Na kitei ki jingjia ba sa mih kine ki ar tylli ki jait shongkha ha kane ka thaiñ jongngi naduh hyndai.

Kumta naduh kata ka por ka hynmen bad la ka para lem la ki kurım ki la ia tuid lang ne iaidlang khlem ıakhlad shuh haduh ban da iakynduh bad ka wah ba la kyrkhu ki blei kaba ki khot kyrteng ka Wah Blei ne Kmo-Bli. Nangne ruh kı ıa ıaid lang ter ter shaduh ka ri Dkhar (Bangladesh ba kı khot mynta). Hadien kane u Kthaw Raisingh u la pynkut da kaba u kyllaiñ ıa u Pyrnu.

Wei - Tahblc

5. KA YOO - NONGSTIIN

Ka Yoo - Nongstiin

Ka Yoo ka dei ka ktien Nongstiin, kaba mut ka Iew. Katba lah ban ioh jingtip, la sdang ia kane ka Iew naduh ki por hyndai, ha ka por ba la hiar ka Tap-Shnong ia u Le Mawpein. Namar la ai ka hukum ba dei ban don la ka jaka ban iapeiñ, kaba mut ban iabujli kylliang ia ki mar ki mata kiba kawei ka jaka ka pynmih bad shim bujli da kiwei pat ki mar na kawei ka jaka kaba kim don ha kata kawei pat ka jaka. Dei na ka Iew ba la lah ban iasngewthuh ïa ki ktien ki bapher bapher kiba ki nongwan iew ki iakren ha la kajong kajong ka ktien. Na kata ka daw la lap ruh ia ki jinglehniam ba iapher, ki rukom kheiñ (Nio) kiba iapher na kawei ka jaka sha kawei pat. La thoh bniah ha u PHOR Pyrnu namar ia kane ka jingstad la khot Phor. La thoh ban pynkynmaw ia ki Longdien ia kine kiei kiei ha une u Phor Pyrnu bad katba nang batai la thoh kumne harum:

Ka hukum pynbynta kam ha ka imlang sahlang u Le Mawpein ba la phah lyngba u Thaw Samthoo sha u khun bynriew, ka long :

1. U Thaw Samthoo u dei u nongtrei ba la ai bor khnang ban da sam da thoo, (kaba mut ba u Samthoo u dei u nongtrei uba la pynkhamti ban iasam ryntih bad ban pyniaryntih dei ban da thoo. Thoo ka dei ka ktien Nongstiin kaba mut da kaba pynthew marbiang ban ym lah shiliang. Te une u Samthoo u dei ruh u nongiasam ia ki jait ktien ba ki briew kin kren ha la ki jaka jaka, bad ban pyniapher namar ba la pynmih ia ka DWAR-IAPAIT. Dwar-Iapait ka dei ka jingiapait iapra ha ka por hyndai kulong kumah myndang long ka pyrthei, kaba la wan u nongpyniapait uba ialeh ban kynshoit ban pymashrut ia ka jingialong shitylli u khun bynriew. Ia kane ka bynta ngin sa ioh ha kawei pat ka lynnong ba shadien jong kane ka Bui.

2. Kawei pat ka kam u Samthoo u ai la ka jong ka rukom kheiñ sngi, kheiñ bnai kheiñ snem bad bun kiwei pat. Na kane la mih bunjait ki jingkheiñ ha ka pyrthei la ki jong ki jong. Na kane ka tnat la mih ka Ktien Nongstiin. Ha ka sam ka thoo ula pynmih ha kane ka thaiñ ba kawei na ki ktien ban kren dei ka ktien jong ka Kong Tien bad hadien la khot ka ktien Nongstiin.

3. Ka jingai ïa ka jingkheiñ sngi : Dei ban Nio(kheiñ) ia ki sngi kumne (1) Sngi Nongstiin, (2) Sngi Rambre (3) Sngi Tynhiang, (4) Sngi Khlodeh (5) Sngi Shyllong (6) Sngi Phynsoiñ (7) Sngi Langsteh (3) Sngi Theh Yoo (Sngi Kynrieñ).

4. Ka rukom kheiñ Bnai : (1) Ne-Deh (2) Ne-Teng (3) Ne Diangan (4) Ne-Tengdeiñ (5) Ne Tengbah (6) Ne-Lar (7) Ne-Lur (8) Ne Rko (9) Ne-Rsaw (10) Shyriongrit (11) Shyriongbah (12) Ne-Mang.

Hadien ba la sam da u Samthoo la thoh ia kine ha u Phor Pynu, da u Lang uba dei u Maiji u Kaikan u Le Mawpein. Naduh kata ka por la sdang ia ka Yoo Nongstiin ba la pynlong ha kata ka sngi Nongstiin. La batai ba ka Yoo mynshuwa ka don ha Nongrtong bad ha Yoo Kyllang khiew. Hadien ka la don ka

jingkynriah jaka nawei shawei pat ha kaba ym lah shuh ban lum jingtip namar ba bun ki ïing ba sumar ia ki Pyrnu ki la ing (la pluh) . Kane ka long ka jingbatai ba la shim na U Pyrnu.

Na kitei ki jingtip ngan pyrshang ban thoh khyndiat ia ki jingkynmaw ia ka Yoo kaba dang don ha Nongstiin khyndiat eh Kane kam dei shuh na kaba pule na u Pyrnu. Kane ka Yoo ka don ha Nongstiin halor u lum ba marsyndah bad u Namtongkhur. Ka dei haneng u Mawpein ha syndah ka Tieh Kyllang. Ha kane ka por la don ki Dieng Sehbilat ba la ker sawdong ia ka, nangta don ruh u Dienglieng uba heh bha uba la kah syrngiew ban pyntngen ïa ki nongwan ïew haba ki jahthait ha ka por ba shit ka sngi. Une u Dieng u la kyllon noh ha ka 8th April 1983. Haneng jong une u Dienglieng la don u Maw uba la khot kyrteng u Mawsepkuru. Une u Maw ruh la pynpait ha ka por ba shna ia ka surok P.W.D. kaba leit sha Nongstiiñ.

Diang Shyiang Tree

Ia kane ka Yoo lah ban iathuh haduh mynta, namar ki Seh Bilat ba ngi khot ha kane ka thaiñ ki dang don bad ker pyllun ia katei ka jaka haduh mynta. Hapoh kane ka ïew don kumba 8 tylli ki Mawbah ba la shna pynitynnad kiba ki nongwan ïew ki shong die jingdie. La iathuh ba ia kine ki Mawsiang ki tymmen mynshuwa eh, ki la leit ban ring na kiwei ki jaka da kaba ki kñia bad tan da ki jait jyrmi kiba ki khot ki Jyrmi Sohmawlangnar bad Mo Kynso bad kiwei. Ia kane ka ïew la pyniaid da u Syiem Nongstoiñ, bad ka Office ha kata ka por ka dang don ha Nongstiin Dei naduh ka 4 tarik u April 1960 ba la wan poi nyngkong eh ka surok na Shillong sha Nongstiin bad kane ka ïew ka la sdang heh. Ha ka 4 tarik April 1960 la wan poi nyngkong eh ka kali (Jeep) hajan ka ïing kulai (kaba don mynta hajan I.B. PWD bad la thaw skul hajan Porniang-khong (Umsaitmluh) . Kata ka Jeep kaba wan poi nyngkong eh ka dei ba la wan u Bah Samuel uba trei kum u S D.O. ba na Shillong. La ñiah ia ka da u Driver Khar panjabi uba la tip kyrteng u Nathasingh. Ia ka kyrteng kata ka Jeep la khot ka Land Rober. Hadien kane la wan poi sa ki Jeep jong u Bah Rupshong Wahlang Pahsyntiew uba ngi khot ieit u Bah Mynja. I lok jong u i dei i Kong K Kharkrang na ka Shnong Mawshut Nongkhlaw Syiemship. Nangta ka Jeep jong I Bah Juti ba na Shillong ... (Jaiaw) iba i lok jong i, i dei na Mawkyrwat. Ha kata ka por, kaba kham sngewphylla ka long ba ka surok na Markasa sha Nongstiin kam pat dep bha ban shna, katba ka surok na Nongstiin sha Umkyllaiñ ka la dep shaid shaid. Ka daw ka long ba ka surok Nongstiin-Umkyllaiñ ka dei kaba la ioh na kata ka Central Scheme kaba ai da ka Central Government, namar ha kito ki por ka sorkar ka trei hok ryngkat ruh bad ka bor u Syiem Nongstoiñ. Dei ha kine ki snem ba ka jingkitkhia kat uta u Chief Minister na Assam u Bimola Prasad Chaliha, u la wan peit dalade ban pynroi ia kane ka thaiñ. Une u da iaid da ka kjat haduh Nongstiin ban leit peit ia ka Skul M.E. School ryngkat ki bakhraw batri ka Hima bad u Syiem Sibsingh uba la long u

Syiem uba trei shitom ban pynroi ia la ka Hima bad ia la ki briew. Dei une u Myntri Rangbah ka Jylla Assam uba la bthah bad ïarap ban iai pynroi ia kane ka thaiñ lyngba ka ïew Nongstiin, da kaba u bthah ïa ki nongkhaii ban leit thied ïa ki mar naduh Byrhat bad naduh Boko khnang ba kan nang roi ha kiba bun ki liang. U la bthah ruh ïa u Ma Niandar Syiem, U Ma Drensly Syiem bad ïa u Kthaw Bor na Nongtynniaw ban leit survey ïa ka Kshaid Shadthum Riat Sohkhe bad Weinya, khnang ban ioh pynmih noh ha ka Kot Geography. La ïalam ïa ngi ha kata ka por da u Babu Oswel Roy Puweiñ bad u Thaw Ephren Lyngdoh na Nongsangriang, ha kaba la pyrshang ban draw ïa ka sketch map ki kshaid bad jaka nongkhnum. Dei une u Myntri uba la ai ki jingïarap ha kiba bun ki liang. Ha kito ki por, kiba wan ïew sha Nongstiin ne kiba wan sha Shnong Nongstiin ki ju leit ban tah shun ïa u Mawpein namar ka dei ka lynti ban poi sha Shnong bad sha ïew. Don ki tymmen na ki thaiñ Nongtrai bad thaiñ Langam kiba nang bha ban ïakren ïa u Thaw Mawpein, ki kyntien ïa kren khublei bad ki kyntien ïakren ïa kata ka shiphew hukum. Ki long kiba sngewtynnad bha bad kiba eh ban sngewthuh, namar ki ïa bteng ter ter naduh u Kutraw Mawleng haduh Ngunree. Ngam lah ban sngewthuh ne peiphang namar ka jingiasnoh ka dei shaduh u Mawleng, bad dei tang kito ki Riew tymmen kiba ka rukom tah shun ruh ka pher, bad haba la kylli ruh ki jubab ba kam dei ka por ban batai hynrei ka dei ka ban pyntreikam ïa kata ka shiphew hukum. Katkum ka jingïathuh jong u Kthaw Jangwat Basan bad u Kthaw Rangma Sordar Nongjri, ki ong ba ki iakren ban pan ia kata ka jingiarap na u Le Mawpein ban ïada ia ki jingpang jingshitom tad haduh ban da ym lah shuh ban poi Nongstiin ynda la noh ka met ne la tymmen.

Ha kito ki por ka ïew Nongstiin ka long tang shisien shitaiew. Ki dukan kiba khampaw khmat ki long kine :

Ki dukan ba ju die jhur dei ki jong i Kong Bri jait Wahlang Pahsyntiew iba na Mairang, ki jong I kong Bon na Kynshi, Kong

Kwir na Bynther, bad kiwei. Kiba die ia kiwei ki tiar ba khampaw nam dei ki jong I Bah Nolin iba na Sangshong, iba la die lut ki jait tiar bad lada ym don shuh ha ka dukan jong i ka mut satang na Shillong. Nangta I Bah Klew na Bynther, I Bah Kiren na Umiap ba die dawai, nangta bun kiwei kiwei ki Mahajon Khasi. Katba lah ban kynmaw don tang arngut ki dkhar, kiba la ioh jingbit na u Syiem bad na ki Shnong ban wan khaïi, uwei uba shna jingdeng ksiar ba la khot kyrteng u Monendro bad uwei pat uba die ia ki khiew Mawshynrut ba la tip kyrteng u Mono. Kine la ong ba ki dei ki Khar Shilot. Kawei pat kaba kham sngewthamula, ka dei ia ka jingbuh bad jingkynshew pisa u Kthaw Nolin, u shait buh ha u skum ha ka Tongshang Syiar (Tongshang ka dei ka ktien jong ngi shane sha Nongstiin kaba ngi khot ia ka jaka ne ka ruh ba la pyndonkam ban phah kha pylleng ia ka syiar). Ha kata ka ruh la buh ia u skum, bad halor uta u skum ka kha pylleng ka syiar. U Bah Nolin u buh ia ka pisa hapoh u skum bad ka syiar ka kha pylleng hajrong, ka pdem ruhh ia ki pylleng haduh ban da kylla khun syiar, ynda la puhkhun ka syiar u leit sei ia ka pisa bad khot lang ia ngi ki khynnah, ha ka por sei pisa. Ngi pat ha ka jinglong khynnah ngi tip beit ba ka Syiar u Kthaw Nolin ka dei kaba kha pylleng bad ynda la pdem ki kylla khun syiar bad kylla pisa artad kumta ngi ju khot ka 'Syiarpdem Pisa.'

Ki dor ïew dor hat jong ki tiar ha kita ki por ki long : (1) Dohkha: 6 (hynriew) anna shiser. (2) Dohmasi shu die kyllaiñ ne kyndang shi kyndang: 3 (lai) anna (3) Pylleng 64 tylli ne 16 hali : shi tyngka. (4) Ka khi, shiteng tin kaba don 4(saw) ser shiteng, 16 tyngka. (5) Ka Umphniang Petrol I(shi) gallon : 14 ana. Ka Phankaro ne phanthiang la ju die shisuh shisuh ha u kynja thri kaba don 12 tylli la die 4(saw) suh shi ana.

Ka rukom kheiñ pisa :

(1) 3 shi Dabol ka mut 3 tylli ki ar pisa , (2) 3 ar shyieng ka mut 3 ana ar pisa (3) 6 ar shyieng ka mut 6 ana ar pisa (4) Shi damli i pisa saw barit (5) Shi pisa dei ı pisa ba kham heh (6) Ar ana ka dei ka pisa kaba lieh bad kham heh (7) Ka ar pisa ka dei ka rnong (8) Pisa kot lut 5/- lut 10/- lut 100/ - bad lut 1000/- (kane ka lut shihajar tyngka ka jrong kumba shi phut bad ka jingheh kumba 5 inchi).

Ha kato ka por u nongpeit bad sumar ban pynkhuid ia ka Yoo dei u Kthaw Don u lok jong ka Kiaw Sıar. Hajan ïew (Yoo) la sah ki jong u Kthaw Suoa Syiem, ka Kiaw Brin Marshlllong bad u khun jong ka ba la khot ieit u Raw.

Ki jingjia ba khamphylla ha kito ki por dei kine :-

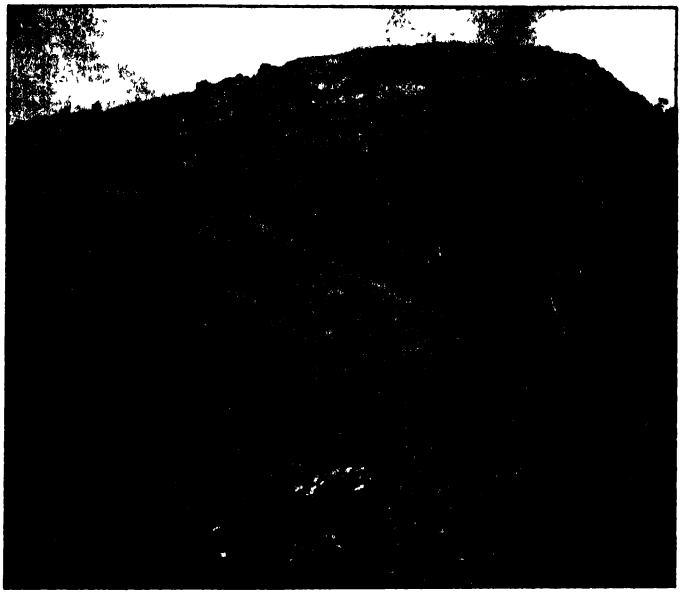
1. Ka jinghap ka Eroplane ha Nongpeiñ ha kaba la khot ia ka jaka ka Thwei hap Eroplane. Ia kane ka jaka ngi la leit peit dang shen ryngkat u Bah Nian Dkhar na Nongpeiñ, u Pakhynnah W. Nongbri bad U Bah Janai uba la khlad noh. Ka la don ruh ka jaka ba la hap ka Eroplane ha thaiñ Nongkhlaw Mairang ha ki snem 1954, ha kaba la wan peit ki Sahep na America bad la iathuh ba ki la lap ia ki metiap ki nongshong Eroplane. Ka la don ruh ka jiñgjah jong u Captain Shipai ha ki thaiñ Rwiang ha ka por ba ki leit sikar (beh mrad) por janmiet ki da ia iaid uwei na neng khlaw, uwei napdeng khlaw bad uwei najan Wah Rwiang knap khlaw. U Captain Shipai uba iaid napdeng u la jah. La iathuh ia ngi ba u la jah da kaba la rah u Suid tynjang bad ba la buhrieh hajan wah Rwiang hi. Kumta ynda la phah peit ha ki Nongkhiat Bylle na Nongmawkhlam ki la batai ba u briew u dang im bad u don hajan ka Wei Seitlun. Ka jingiathuh ka long kaba shisha, namar tang mar ia leit peit ha kata ka jaka la lap shaneng Wei Seitlun ha ka jaka thwei kaba don u Mawlong hapdeng thwei, la lap ia u Captain Shipai ba u shong weibriew hangta. Te ki la wallam ia u sha Nongstoiñ. Kum ka

jingsngewkmen ba la lap ia une u Captain shipai, ki shipai ki la sam ia ki dud tin sha ki shnong ba la ia leit wad lang. Ia ki khynnah pat la pynthied da u PUTHIANG uba ha kata ka por lah ban thied na ïew ha ka dor 6 tylli shi ana. Nangta ia ki Rangbah kum ki Myntri ki Syiem ne ki nong Survey surok la sam da u Sikret uba la khot kyrteng u LALMAHAL bad kumjah da uta u Sikret Nebikot uba don ha ka tin shipawa kum ka tin khaw ba shait tongkhaw mynta. U Nong Survey surok bapaw nam jong kane ka thaiñ ha kito ki por dei u Kthaw kha Beswel Dkhar u khun jong u Kthawkha Wollington Wahlang Nongpyndeng. Une u la ioh nam bha ia ka jingstad bad ka jingtrei shitom jong u. Ia ka surok na Nongstoiñ sha Umkyllaiñ la jurip (survey) ma u. Ki nongtrei surok bapawnam ha kito ki por na kane ka thaiñ jong ngi dei ki jong u Kthaw Eben Marwein, ki jong u Kthaw Rup Marwein, bad ki jong u Bah Sabut na ki thaiñ Mairang. Dei ma ki ba la shna ia ka jingkieng nar ha Nanbah, Nondeiñ bad wah Rwiang kiba dang don haduh mynta. Kine ki Rangbah ki don u duma ban ia dih Sikret kata u Nebikot ba la kdew haneng bad ka kot lyllaiñ sikret kaba bha kaba la tip kyrteng ka Zigzag kaba la shna na Ri France.

Dei na kane ka jingjia ba la rah Suid Tynjang ia u Captain shipai ba la iathuh da ki tymmen ia ka jingiathuh khana, ngam tip la ka dei ka jingpyntieng kohtympan ia ngi ki khynnah ne ka dei kaba shisha, naba ym lah ban pynshisha. Ki la batai ba ha ïew Nongstiin ruh ha ki por mynmiet, don kita ki nongpeit pyrman kiba ym lah ban iohi da ki briew kiba ehrngiew ki long ki kynja ksuid, kiba ju rah ia ki briew ki ba buaid, ba la tip kyrteng ki Bangkar kso, ki thapbalong, nangta ki rah ruh sha ki jaka khlaw bad shisien ba la buh ma ki yn ym lap, tad ynda ki la pyllait, dei tang hangta ki sa lah ban lap pat ia uba shah rah. La iathuh ba uba shah rah um tip briew bad u long kumba ruma. Na kata ka daw ym don banud ban shang miet ne leit tuh na ki dukan ïew kumba long mynta. Don ruh kita kiba la tip kyrteng ki Pharwa ki Boit, bad kiwei, kiba trei bad leh ban pyniap ia

kito ki briew kiba thmu ban leit pyniap ia la ki para briew ba luilui. La Law rudnong Nongstiin dang don kita ki Aiñ Tongmah kiba dei ki kynja Riewkhlaw (Kharsohlah ne khyndaikhup). Ki don kata ka jaka sah ba la khot ka SAMKATAK. Don bun kiba lap ia ka dienjat jong ki kiba ia ryngkat kat ka dienjat khyllung, hynrei ki lap pat ha ki jaka khlaw kaba dei ka riat ka ram ne phud-um. La batai ba kine ki bam da ki tham, dohthli, ki kynja thri kiba lung bad Pe-sheh. Dei na kine kiei kiei ba ka ïew Nongstiin ha kito ki por ba tang mar ia sepsngi ka la khang noh bad ym don briew shuh. Ym ju don koit ki ban shang makia kum mynta shimiet shimiet. Nalorkata ki shnong ki iaid beit iaid ryntih, ym ju don ba ia shah liang ia kaba sniew hynrei baroh ki ia pynrem markhmat khlem jingtieng ia uno uno uba la leh ki kam sniew. Ki briew ki kamai hok ym ju don kata ka khleh um ia ka dud, ki jingbam kiba shngiam, kim ju die shuh ia kaba la sah hynrei ki bret noh. Nangta kaba kham sngewkhia ka long ha ka bat jutang ba ki tang ia biang ha ka jingiakren ka ktien ka thylliej kim ju donkam jingthoh. Ki shaniah bad ka long ruh kumta bad ym ju don kiba nud ban shukor ne kylla jutang. Na ka liang u Syiem ruh u don la ki nongsynshar lang kum ki Myntri, ki Sordar, ki Lyngdoh, ki Basan, ki Lyngskor kiba bat beit ia la ka ktien ne ka jutang Dorbar kumba la ia rai. Te ka synshar ka khadar ka suk ka saiñ kam don kano kano ka huri hura, ka beit ka biang bha bad kata ka long kaba sngewtynnad. Nangta na ka liang ki Pulit ruh, ki trei shitom bha, ki wad ki tohkit haduh ban da lap ia ka jingshisha, kim ju leh kulmar. Ki phong da ki patlun lyngkot bad ka tupia ba saw ki da long ki thied ba kyrshan ia ki shnong ki thaw bad ym ju don ka kam sniew kaba kim lap bad ki iohkem beit ia kita ki nongkam sniew. Uta u Pulit Rangbah uba la trei shitom uba la iarap ia kane ka thaiñ la tip kyrteng u Bah Rol u dei uba bat ia kata ka kyrdan ba la khot Daroka. Ki briew ki burom bha ia u bad ia ka kynhun jong u namar kim ju shah liang iano iano ruh bad kida bishar hok.

Kumta ka jingbuh jingkynmaw ia ka Yoo Nongstiin, ka la long ruh ka jingpynkynmaw ia ki kam kiba kynsai kiba beit bad kiba don ka jingiatip lem para briew jong kito ki por. Kiba ki tymmen ki la trei bad buh ka nuksa ia ngi ki longdien ba ngi dei ban bud nuksa khnang ban pynim pat ia ka Ri bad ka jaidbynriew jong ngi.

Kylle - Longsngun Peak

6. "SHI SPAH MLAH - SHI SPAH TONGKOH"

Kawei na ki jingjia naduh hyndai kulong kumah, kaba u Kthaw Rai u la pule na u Jatjyllu Pyrnu, kaba iadei ia kita ki Rangbah Saiñkur jong ka jait Puweiñ kaba la ainam bad khot "Shi Spah Mlah shi spah Tongkoh". Une u Nongbatai Pyrnu u da shim ia u Pyrnu bad katba u nangbatai la ap ban thoh kumne harum :

Hyndai ha kane ka thaiñ Nongstiin jong ngi, la don kawei ka Shnong kaba la rim tam kaba long ruh ka Shnong kaba heh bad ka Nongbah bad namar ba ka don halor lum shajrong kaba long madan artad ka long kaba pynngngad bha bad la khot kyrteng ia ka ka shnong"PYNDENG NONGBAH" . La ker ia kane ka Shnong da ki Law Lyngdoh, ki Madan pynthor, ki khlaw kiba don ki umpohliew kiba don kham ha pajih na ka Shnong. Kine ki um kim ju rngad la ha ka por lyiur ne tlang. Ha ka jingshisha kine ki dei tang ki Por praw (wahduid rit) hynrei ki bsa um ia kane ka jaka baroh kawei. Ki briew kiba shong ha kane ka jaka ki long kiba khiah krat bha bad kiba jrong bad khlaiñ bor bha. La batai ba u Thaw Lang, u Yartan ki don ka rynieng haduh khyndai pruh la ka jingheh ka met lai pruh. Kine ki briew ki ju sah ha ki krem Mawlong, ki ju bam im ia ki mrad. Dei na kata ka daw ki briew jong kane ka thaiñ ki ju khot ia ki briew ha kane ka Shnong ki RKOT kaba mut ki Ramhah.

Katba la ioh lum jingtip, la seng ia kane ka Shnong da ki jong ka law longbe (ki dei na ka jait Ramhah ba heh) . Nangta ki jong u Lang Tyndoh uwei na ki Radbah, kine kim dei shiing shisem hynrei ki dei kiba wan shong ne thaw shnong nyngkong eh. Nalor kine don lang ki jong u Yartan, ka Roin ka Doin bad kiwei pat. Kine ki briew kiba heh, kiba khlaiñ bad kiba lah ban bam bun bun shah ban ia kiwei pat ki para briew na kiwei ki shnong ha kita ki por. Ka por kaba ki la im ka long ba ka pyrthei ka dangshit, ki maw ki dang jem ba kumta haba kitei ki Radbah

ki snah (rynsied) na kawei ka jaka sha kawei pat, haba ki kum kam ia ki mawlong, ki dienjat jong ki ki pawdien tyngkreiñ. Kawei na kita ki dienjat ka dei ka dienjat jong u Yartan, kaba dang don haduh mynta ha u Mawlong hajan Tdong Yartan kaba marjan bad u Maw Tongkhur jong ka Shnong Nongstiin. Kane ka dienjat ka la pynsah dak ia ka jingialeit iawan jong u Na Pyndeng-Nongbah sha Nongrtong Namarba ki briew ki dang im ka jingim shisur, ka shnong Pyndeng-Nongbah ka la pynmih bun ki jait ki kur ki sker, ki bapher bapher. Kawei na ki jait kiba pawkhmat bad kaba long trai ha kane ka shnong dei ka jait Puweiñ. Ka long kaba phylla ba kine ki jait Puweiñ khamtam ki shynrang briew ki ju lah ban shong samla bha bad ki kham im slem ban ia kiwei pat kiba ia im lang ha kita ki por. Hynrei namar ba ki iateh jutang (iateh kur) bad kata ka briew ka lawkhlam, bun bun na ki jait Puweiñ ki kylla matlah ne ki kylla tongkoh (dkoh) .Kane ka jingkylla matlah bad dkoh jong ki kam da dei eh na ki jingpang hynrei ki iakynduh ia ki jingjia ba laiphewjait kum kaba ur ne tyngkhuh ne hap shapoh riat ne kino kino ki jingjia ba har rukom Kumta katba nang iaid ki por bad na kane ka jait haba ki ju im slem la bun satang kiba matlah bad kiba dkoh. Kine ki matlah ki dkoh ki la long ki Rangbah ba la san la tymmen kiba dei ruh ki Nongsaiñkur Nongpyniaid kur kiba la bat ia ki kam ba kham heh kyrdan ha ka kur ka jait Puweiñ. Ka jingpyniaid ia ka Kur Puweiñ ka shong ha ka jinglah jong ki. Ki don ruh ka jinglong kaba kine ki anna ki trei kam harieh harieh shuwa para matlah para dkoh bad ynda ki la thaw buit ki wanrah ha ka Dorbar Kur Puweiñ ba kan mynjur beit. Ka Kur Puweiñ kam lah ban pyrshah ia ki namar ki don ka kynhun kaba kham bun ban ia kiwei kiba khlem matlah ne dkoh.

Ha kawei ka sngi, kaba dei ka sngi Phynsoin (sngi pamtiah) ki la pynlong ia ka Dorbar Kur Puweiñ ba la mih lut baroh bad shynrang bad kynthei, ha kaba la iakut ba kan long ka Dorbar bah baroh shisngi. Ha kane ka Dorbar la mih ka.

jingiatainia ba dei ban ia jied noh ia u Nongkhiat bylle. Namarba la tyrwa arngut ki Rangbah ki ban ia aireng ban long u Nongkhiatbylle, la don ruh ar kynhun ki liang ba ia kyrshan la ujong ujong u nongiaaireng. Kata kiba kyrshan bad kiba pyrshah. Ynda poi ha kane ka pud u Ri-iawsan uba long u Nongpyniaid Dorbar, u la ai hukum ba ki dei ban shu ia ñiew khlieh mano ba tam khlieh Markumta la sdang ka jingiañiew khlieh briew bad ha kaba khadduh, la tam shispah ngut ka kynhun jong ki matlah ki dkoh kiba iasnoh lang ia kiwei pat bad la jop u Nongkhiatbylle na ka kynhun jong ki. Te naduh kata ka por la ai nam bad la knot kyrteng ia kane ka kynhun "SHI SPAH MLAH SHI SPAH TONGKOH" La aibor kyrpang ruh ia ki ba ki lah ban rai kyrkieh ia kano kano ka kam kaba ki sngewdei ba ka ia bit ia biang lang ia ka Kur Puweiñ baroh kawei lada don ki kam kiba mih kyrkieh.

Mar ia ioh ia u Nongkhiatbylle, kine ki kynhun kila sngewdei ban wad ia ka daw balei ba ka jait ka kynja jong ki Puweiñ la mih bun ki matlah ki dkoh, ki la aibor ia u Nongkhiatbylle ban wad ia ka daw da kaba kylli na ki blei. Te haba u Khiatbylle u la khot ia u Ble (blei) da kaba bret ia u Be-khan (sbai), u la kyanjar (iapler) haba la wan u Le Mawpein. U Ksan Ñiangriang pat u la kylli la ka daw, balei ka jia kumta ia ka jait Puweiñ ? Ha shuwa ban iathuh ne kren u Le Mawpein ki la ai ka Pynshok da u Syiar bad pynbiang ia ki jingdonkam ha kaba leh-niam. Ynda la biang lut la batai kumne :

1. Ka daw banyngkong ka batai ba ki kylla matlah bad dkoh dei ka ka jingiateh kur bad ka lawkhlam.

2. Ka lawkhlem ka don ka bor leh jadu kum ka Shwar tangba kam lah ban pyniap duh naba ym shym la aibor ia ka. Ka don ka bor tyllep jabieng ia ki jait Puweiñ khnang ba kin ur ne hap kin dkoh ne matlah. la kane la lah ban leh da kata kaba la khot kyrteng ka "TYRKO-WOH" kaba don hapoh ka Shiphew Hukum kaba hap ban iaid na ka SWEH SURNIAM. (Tyrko-

Woh ka mut ban ap woh nia ne wad daw khnang ban ioh niam ne ioh khylliap nia ban pynkylla ia ka Knohja Ksaw jong u ne ka briew ba la ioh kem daw (Sweh Surniam - kaba mut ba la pynap shrip ne khangkdong ha ka lynti iaid ba ka rngiew jong u/ka nongiaid ban rung khlem tip ha uta u Khwe-Thlen) (Khwe-Thlen ka dei ka bor shoh jadu ka ba tan bad khring ia uno uno u ban leit tur hi ha ka jaka ba la pynap ia ka jingniam ba un ngat khlem lait khih shuh).

3 Ka- lawkhlam ka bishni ia ka jingim khiah krat ki jait Puweiñ, katba ki jong ka pat bun ki la duh ing duh kpoh ba la nang iap man ka por. Kumta da ki buit shukor ka la thong syiar ia u Rangshangkat ba un thaw lad ban iarap ia ka ban pynshitom ia ki jait Puweiñ lyngba kata ka RHAH - BYRNGUN (Rhah Byrngun ka mut ka jingibishni i rhah ia ka jingshem bha kiwei, ka dei kata ka "JI - PETIONG (Ji-Petiong ka mut shu ibishni khlem daw iano iano).

4. Dei na kane ka daw ka jinglong ka lawkhlam ba ki blei ki pynshitom ia ka bad kiba haiing iong ka ki iap man ka por bad ki jait Puweiñ ki hap leit thang rong ia ki.

Ki jait Puweiñ ki hap leit thangrong namar ka don ka jingiateh kular ban ia teh kur. Kumta ki hap leit rah ia ka jait masi kaba la tip kyrteng ka Siatbut. Tang mar ia tip ia ka duh ka dang, ki jait Puweiñ, khamtam kine ki kynhun Shi Spah Mlah shi spah Tongkoh, ki la sngewbitar, ba kumta la mih ka rnynsiem rhah byrngun ha kine ki Nongialam ne kynhun jait Puweiñ pyrshah ia ka lawkhlam. Ki la shemphang mynta ba ki la lut tang na ka liang jong ki katba ka lawkhlam ka shu ap suk. Ka kynhun Shi spah Mlah Shi spah Tongkoh ki la iakut tang ba dei ban pynhiar kput ia ka lawkhlam. Kumta tang mar ia dep ka Khiatbylle bad mar ia leit noh u Le Mawpein, ki la thaw buit ban siew kylliang ia ka lawkhlam da kaba sniew ha ka jaka ban siew da kaba bha. Ha ka jingshisha ki la dei ban da

leit iakynduh markhmat ia ka lawkhlam, hynrei ha ka jingshongshit, ki la thaw buit kumne :

1. Ban pynlong Dorbar jar jar tang ki Rangsaiñkur kata ka kynhun ki Shi Spah Mlah Shi Spah Tongkoh, khnang ban ioh pynhiar kput ia ka lawkhlam.

2. Ki la rai ha kata ka Dorbar jar jar ba ki katto katne ki jait Puweiñ kin leit kem da ka Niamsheh (ka dei ka kynja Ramkhar ne Ñiangbshiah ba heh ba ju don ha ki lawbniap) ki pyniap ia ka ha lum bad leit rah sha la ïing.

3. Ki da lehniam kumba iap briew, ki da pynthiah ha ka jaka buh riewiap bad ki da pynbna ba la iap ka khun ka kti ki jait Puweiñ.

4. Ki tap da ka jain Sangkhwar (ka jain ba ju tap ia u nongiap. Ka dei ka jait jain sala ne langklad) Kumta ym don jingiohi shuh wat ia ka khmat ruh. Nalor kane ki da pyniap ia u Pahja, u Masi uba ki kur ne hynmen ne para u nongiap ki ju pyniap ban ai jyntah ia ki Nongwan iasngewlem na ka shnong ka thaw ne marjan marpa.

Ka lawkhlam ruh tang mar ia tip ba la phah ktien ki nongsaiñ kur ka jait Puweiñ ka la rah kawei ka Masi kumba la iateh kur, kata ka masi kaba la tip kyrteng ka SIATBUD, kaba mut ka masi ban iarap pynbud lem ban ia bam jyntah ia ki nongwan thang briew haba duna ne bymdap shuh u Pahja. Kumta ynda la dep lut ki jinglehniam baroh, ka la dei ka por ban leit rah sha Thyrnang (Ka jaka thangbriew) Ka ju long ka rukom ka dustur ba ha shuwa ban leit rah sha Thyrnang, baroh ki kur ki jait kiba ia dei briew kat kiba sngewmon kin tah kata ka Kiad Thoh Thylliej (Ka Kiad Thoh Thylliej ka dei kata kaba la pynkhreh khnang ban pynjaw ha u thylliej jong u/ka nongiap ha shuwa ban leit rah sha jaka thang briew. Ka dei ban da tong ia kane ka kiad ha u skaw ba la khreh lypa.

Nangta tah ha u kti dew bad pyndep ha u thylliej u nongiap). Ka lawkhlam ruh kumba la iateh kur, ka la shim ia u Skaw ka la tong ia kata ka Kiad Thoh thyllicj, bad ka la leit sha jaka ba buh ia u nongiap ban pyndep ia ka kam thoh thylliej, kum ban peit khadduh artad ia u. Te ynda ka la poi ha kata ka jaka, ka la plied ia kata ka jain Sangkhwar, hangta kala kyndit thret bad lyngohngaiñ haba ka la lap ba um dei u briew, bad ka la shah shukor ha ki jait Puweiñ. Hangta ka la bitar tyngeh bad kynsan ka la mih noh na kata ka ing ka da lum la ki tiar ki tar kiba la wallam, kum ki ksing, ki mrang, ka Mongor, kiba dei ki tiar tem tiar put haba lehniam nongiap. Nalor kata ka da shim ia u diengduh jong ka ka da kawut ia kata ka snieh jong ka masi siatbud kaba la otdoh bad la dep ia bam doh. Kaba phylla ka long ba ka la mih ka jingsawa na kata ka snieh kaba pah kynsan 'Boo' Nangta ka la mareh noh sha la ïing Ka da rahlang ia kita ki tiar baroh

Mar ia poi ha la ing, katba ka jingbitar ka dangjur, ka khreh ia u TYRNEM SHOH BRU" U Tyrnem shoh bru ka mut ia ka bor ba la ai ha ka ban pynhap ia ka jingpang ha ki briew kiba ka la ioh nia ban leh kumta Ka dei ka bor ban shoh pyniap jong ka khlam Ynda ka la dep ka la ong weibriew kumne, "Namar ba ki jait Puweiñ ki da pan kwah ban iap, ngan da shoh pyniap bad pynduh jait syndon ia baroh." Kumta tang mar ia tip ia kane ka jingpynkhreh jong ka lawkhlam, ki jait Puweñ ki la khreh ban phet shnong jar jar. Dei nangne ki la phet sha Sangriang, sha Mawpun, sha Nongtrai bad shawei ha la ki jong ki jong ki kynhun. Hynrei ka lawkhlam ruh ka la buddien bad kat kiba ka lap ka la shoh pyniap ia ki. Kumta ha ka jingsheptieng palat jong ka kur Puweiñ baroh kawei, ka kynhun ki shi spah Mlah Shi Spah Tongkoh ka la khot kytkieh ia ka Dorbar bah jong ka Kur Puweiñ pyllun baroh lang. Ha kata ka Dorbar bah, ka kynhun Mlah bad Tongkoh ka la phla paidbah ia kata ka jingleh baroh. Ka Dorbar ka la ai ka rai ba

ki dei ban khot kyrpad ia u Le Mawpein bad ban panmap ia kaba la leh baroh lymkumta kin iap duh jait syndon. Te ki la pynlong ka jingkhiatbylle ban khot pat ia u Le Mawpein uba la ai ia ka jubab kumne :

1. Lah ban map ia phi, hynrei phin hap ban kheit ia u Soh ka jingshukor jongphi, namar phi la bet da kaba sniew ha ka ja ka ban siewdor da kaba bha. Kumta phin hap ha kane ka jingpynshitom.

(a) "Ia ki Rangsaiñkur kiba la tip ki Shi Spah Mlah Spah Tongkoh bad kiba ha ïing ha sem, kata ka lok, ki khun ki kti, kim lah shuh ban dang shong ha ki shnong briew. Ngan sa pyni ia phi ha kano ka jaka phin shong bad ba yn pynkylla ia ka Knohja Ksaw jongphi ynda phi la poi ha ka jaka ba ngan buh ia phi. Nalorkata phin hap ban rieh ia ka lawkhlam ha ki Krohmaw shapoh um ne thliew um ne sha krem ryngkew ka ban pyllait ia phi na kti ka lawkhlam.

(b) "Ia kito ki jait Puweiñ ki bym tip ei ei ia kane ka jingthaw buit jong phi kin phet shnong shuwa shipor ban lait na u tyrnem ka lawkhlam bad yn sa wanphai pat ynda la biang ka por.

(k) "Ia kito ki jait Puweiñ kiba leit pyniap bad rah ia ka Niamshieh na lum bad rah sha ïing, yn pynshitom ia phi, ba phin phet katba ka lawkhlam kan nang beh nadien, phin ialeh katba lah ban pynbakla ia ka lawkhlam khnang ba kan ym lah shuh ban lap dien ia kiwei pat ki kynhun.

(d) " Ka kynhun ki Shi Spah Mlah Shi Spah Tongkoh kan hap ban noh shapoh umbah na ka jaka kaba ngan pyni kaba hap kynsan ka um bad kan bret ne pynhap shuwa da u Sla KYNCHIANG shapoh um ha shuwa ban noh, (Kynchiang u dei u jait sla ba sma iewkhong bha uba ju mih ha ki ranab lum jong kane ka thaiñ Nongstiin) Da kaba pynhap ia u sla kynchiang shuwa ban noh shapoh um ka jingsma une u sla kan ia da na ka

jingpynsniew ki mrad um. Kane ka kynhun kan rah lang ia uwei u khun samla u bym don kti ei ei ha ka jingthaw buit sniew pyrshah ia ka Iawkhlam khnang ba un long u Nongkhiatbylle ia ka pateng ba dangsah ha shnong lashai ynda la biang ka por. Da hikai bha ia u nadong shadong ba un lah ban pyndep ia ka kam khot ble."

(e) "Ka kynhun ki Mlah bad Tongkoh kan kynmaw ba phin bud ter ter ia ka Wah tad haduh ban da iakynduh bad kawei pat ka wah ba ngan tang kyrteng bad ngan sa batai kaei ba phin leh."

Kumta mar iadep ia kane ka jingkñia, u Lang uba dei u Kñi Rangbah bad Nongkhiatbylle, u la pynbna. ia kaba la bthah da u blei ha baroh ki kur Puweiñ Kumta ki la jied uwei u khun samla uba lui lui bad u bym don jingtip ei ei ia kaba la leh baroh ban long u nongshah hikai kumno ban khiatbylle ia ka pateng ka ban wan. Haba la khan da ki sbai la kup ha uwei u khun samla uba la khot kyrteng u SIMPHLANG ba un long u Nongkhiatbylle hadien habud bad u ban leit shah hikai. Hadien kane ki la bynta lai kynhun :

1 Ka kynhun ki Shispah Mlah Shispah Tongkoh ba la lamkhmat da u Lang.

2. Ka kynhun kaba la lamkhmat Patan kaba dei ban shah beh thong ha ka Iawkhlam khnang ban ailad ia kiwei pat ki kynhun ban lait na kane ka kynhun ka dei kaba leit pyniap ia ka Niamshieh na lum bad rah sha jaka buh riewiap Kumta ka long kum ka kynhun ban pha la ka jingim na ka bynta kiwei pat.

3. Ka kynhun jong kita ki jait Puweiñ ki bymtip eiei ia ka jingthaw buit jong kiwei pat kaba la ialam da u Lamdoin, kiba pynkhreh ban phet shnong shipor.

Mynta ngin ia peit ia kawei pa kawei na kitei ki kynhun kumne harum :

1. **Kynhun Shispah Mlah Shispah Tongkoh :** Ia kane ka kynhun ba la ialam da U Lang, la bthah ban sumar bha ia u Simphlang, nalor ba ka la pynkhreh kumba la hukum ki blei. Kane ka kynhun ka la bynta biang ar kynhun, (1) Kito kiba leit kheit sla Kynchiang na lum (2) Kito ki ban leit wad ia ka jaka ban noh shapoh um da kaba wad bad buddien ia ki wah hangno ka don.

Kumta shuwa ban iakhlad, kane ka kynhun ki la iakut ban iakynduh mynmiet mynmiet khnang ba u Lang un ioh ban batai bniah ia ki.Ki la iakut ruh ba dei ban pyndep hapoh 7(hynñiew) sngi ia ka kam khnang ba ha ka sngi kaba phra dei ban noh shapoh um.

Ka kynhun kaba leit wad jaka shapoh um kam da nud ban mih mynsngi. Ka shu rieh khop hapoh khlaw bad mih pyrthei ynda la janmiet kaba ki tharai ba ka lawkhlam ka la wan na Lyngkha, dei ha kata ka por ba ki sdang ia ka kam wad jaka.

Ka kynhun kaba leit kheit sla ruh la batai ba ka hap ban husiar bha namar ki hap ban leit kheit sla na ranab lum. Kumta da ka jingiai sumar ki la ioh lum ia ki sla bad ki la tehsong bha bun bun song. Hadien katto katne sngi ki la ioh bun bun song, bad ki la dap artad ia kata kaba la mang ban kheit. Ha kata ka sngi ki la poi ha kawei ka jaka bad katba ki dang teh ia kita ki sla la wan mih artylli ki HULEW, kiba kynkaw kumba ki ju leh (Hulew ka dei ka ktien thaiñ jong ngi kaba mut ki Huleng). Da kane ka jingjia kaba ki iohi ia ki, ka la pynklet ia kata ka kam kheit sla jong ki. Hangta haba ki la sngew shongshit ki la iabeh ia kita ki Hulew. Ha kata ka por ki da buh noh ia kita ki sla ba la tehsong ha kata ka jaka sha ba kham kyndong, ki da iabeh ia kita ki Hulew bad ynda ki la beh katto katne ki la lap shuh sa shi kynhun ki RNGI, bad hangta lei lei ki la sngewkmen eh shiteng ki la beh ia ki Huleng bad shiteng ki la beh ia kita ki Rngi. (Rngi ka dei ka ktien Nongstiin jong ngi kaba mut ia ki Iartung kiba ju don sha khlaw bniap). Ha kane ka jingbeh thong jong ki

kim lap ba iohsngew ka sngi ka la sep noh bad suki suki la kem dum. Haba ki la iehnoh ia kata ka jingbeh thong, ki la leit ban wad ia kita ki songsla hynrei kim lap shuh haba la dum kim iohi shuh shano ki buh. Kumta ki la leit noh bad ki la iathuh ia u Lang ia kaba la jia baroh. U Thawlang haba u la khan bad haba um lap ei ei kaba pher, u la shu bthah ia ki kumne, "Kynmaw lashai mynstep phi dei ban leit wad bad pynioh ia kita ki sla ioh lap dien ka lawkhlam, ba kumta ym dei shuh ia phi ban pynslem." Kumta mar ia shai byrngut byrnget ki la mih ban leit wad ia kita ki sla bad ym shym la slem por hadien kata ki la lap ia ki sla ba la song, bad ki la leit rah pynkloi sha la ïing ha kaba ki la poi kham kloi ha kata ka sngi. Ynda la poi, u Thawlang u la kylli ia ki, na ei phi la ioh pat ia kita ki song sla? Ki ruh kim nang ban iathuh ia kata ka jaka kaei ka kyrteng, kumta ki la shu jubab beit ba ki la ioh na ka jaka ba ki iakynduh ia ki Rngi bad Hulew Markumta u Lang u la kña biang, naba u la kum tharai ba la lap ksai ka lawkhlam Hynrei ynda la pyndep ia kata ka jingkñia u la thikna ba ym pat don eiei kaba pher hynrai u ioh pynban ia ka hukum ki blei kaba la bthah ia u ba ia kata ka jaka ba la ioh ia kita ki sla yn suit kyrteng noh da ka RNGI-HULEW, ba kumta naduh kata ka por la khot ia kata ka jaka ka Rngi Hulew haduh mynta.

Hadien ba la wan ki kynhun ba leit wad jaka ban noh shapoh um, ki la iathuh artad, ba ki la lap ia ka jaka kaba bit bha, bad ha kajuh ka por kata ka Hynñiew Sngi ba ki la thong ruh ka la poi bad ba ki jingpynkhreh ki la biang lut. Ki la iakut ban leit ban noh kum lashai ka sngi ioh lap ba dier ka por. Ha ka sngi kaba kum lashai ki "la poi dangstep phyrngap ha shnong Sangriang bad ki la lap ia kata ka jaka ba kin noh shapoh um, ha shuwa ban ia noh ki la bret ia kita ki sla Kynchiang ba la kheit bun bun song bad kawei hadien kawei ka song haduh ba la sma Kynchiang ka um baroh, ka sla ruh ka la pait bad pynmih ka jingsma ha kaba ki mrad um ki la her krad lut, kumta kumba la hukum u Lang u la ai dak ba ka la dei ka por ban noh shapoh

um bad u la bthah ba kin ia bud nadien jong u. Markumta u la noh nyngkong ma u bad kiwei ki la noh bud ia u ter ter haduh ban da lut kita ki kynhun jong u baroh khoit. Ynda ki la ngam shapoh um ym don mano mano ba pynwit ia ki namar la sma sla Kynchiang lut ka um. Kumta ki la bud ter ter ia ka lynti ba iaid ka wah bad bun bun sngi ki la poi haduh ka jaka ba iakynduh bad kawei ka wah bah ha kaba ki la sngewthait kumba la bthah ki blei. Naduh kata ka por ia kane ka jaka ba la noh u Lang shapoh thwei na ka jaka ba longriat la suit kyrteng-ka LANGCHIANG namar ba la noh u Lang bad bret shuwa da ki sla kynchiang. Kumjuh ruh namar ba ka la don ka kshaid ha kane ka jaka la tip ia ka ka Kshaid Langchiang Hooid shisha don ruh kiwei kiwei ki khana ba la iathuh balei ba la khot kyrteng kumta tangba ki ai la ki jinglap ha ki por hyndai. Naduh kane ka por ki trai shnong jong kane ka thaiñ ia kane ka wah kim ju ong ka Wah Kynshi hynrei ki khot ka Wah Kynchiang. Kumta kane ka kynhun ka la iaid na krem bad na kroh maw bad na ki riatbah riatsan bad ki ki la lait im na ka lawkhlam. Ynda la iakynduh bad kawei ka Wah bah ki la shongthait shipor kumba la bthah ki blei ban ai jinghikai ia u Simphlang kumno ban long u Nongkhiatbylle ia ka pateng ba dang sah. Haba ki la pyllong ia kata ka khiat bylle, u Simphlang u briew uba stad bad ba shemphang bad um shym la bakla hynrei u la long uba tbit bha bad u la lah da kaba suk ban long u Nongkhiat bylle. Kumta ki la iai ap ia ka Hukum ki blei kaei ba ki dei ban leh ha kane ka jaka. Hadien kane ki la iohpdiang ia ka Hukum, kata ka hukum ka bthah bad ka ong kumne: "Ha kane ka Khotble, la pdiang hun kumba phi la kohnguh, la bthah ruh ba ia kata ka Wah bah ba ki iakynduh yn Jer kyrteng ka Wahblei. Nangta kim dei shuh ban hiar arsut ne ban bud ia ka jingtuid ka wah namar ka lawkhlam kam lap shuh, hynrei ki la dei ban kiew ia ka jingtuid ka Wahblei shatei shanang, Nalorkata ki dei ban pyllalt noh ia u Simphlang ba un wanphai sha shnong namar ba u la ioh jinghikai lut ia ka Khiatbylle.

Ha shuwa ba kin kiew ia ka wahblei ki la pyllait ia u Simphlang ba um dei shuh ban iaid napoh um kumba ki la wan hynrei un leit phai pat na ryngkew lyngba u Kutraw, da kaba wad ia ka jingiarap jong u, namar u dei u Nongsumar ba la aibor ki blei ban pynpoi suk ia u Simphlang sha ki jait Puweiñ kiba dangsah ha sla pyrthei ne ha Shnong briew. Kumta u Simphlang u la iaid kumba la bthah bad da ka jingsumar u Kutraw u la poi suk sha shnong sha ki jait Puweiñ kumba la bthah. Kata ka Kynhun ki Shispah Mlah Shispah Tongkoh pat ka la kiew arted ia ka Wanblei kumba la hukum bad ki la poi haduh jan iakynduh ka Wahblei bad ka Wahbtit, hangta la aidak ia ki ban sangeh. Ynda la shat la kheiñ, ki blei ki la shah ia ki ban shna ïing shapoh ñiamra harud ka Wahblei, kaba ki hap samthliew shapoh khyndew, bad ban shna shnong. Kumta ki la tih ia ka thliew shapoh Ram-ew kaba jylliew bha kaba la pyndap ruh da ka um ban lait na ka jingiohi ka lawkhlam. Na kane ka jaka la aibor ba ki lah ruh ban iaid sha kiwei pat ki jaka tangba napoh thliew um ne kroh maw ha ki wah lane na ki thliew ba shapoh Ram-ew. Wat lada la shah ia ki ban iaid kat shaba ki leit ruh, ki hap ban da shah ban pynkylla ia ka Knohja Ksaw kumba la hukum ki blei. Te ia kane ka jaka kaba ki la tih thliew pyllun bad ki da shong shnong kaba la tap da ka um la ithuh bha ba ka dei kaba la shna khnang bad naduh kata ka por la tang kyrteng ka "SHI SPAH MLAH SHI SPAH TONGKOH" haduh mynta. Namar ba yn hap pynkylla ia ka Knohja Ksaw jong ki ia ki ym shah shuh ban kylla briew, hynrei la pynkylla dur noh ha ka jingjrong kum ki Bseiñ Heh kiba don ki shkor kum ki Mattah, kiba lah ban im AR KYN-E kata hapoh um bad ha krem lum sha ryngkew. Kane ka jingpynkylla ia ki ka long na ka daw ba lada kin mihpaw pyrthei teng teng ka lawkhlam kam lah shuh ban ithuh. Hynrei ban pyniapher ia ki na ki bseiñ la thaw dur kyrpang bad ban sah ka jingpynshitom ia ki shkor jong ki la thaw dur kum u Miaw ne ka Mattah nangta ka Met jong ki ka long kum u diengpyut ha kaba la aibor ba ki lah ban pun jingkieng ia ki wah rit na shiliang sha shiliang. la

kane la leh ba kin nym mlien shuh ban bishni ia kiwei hynrei ban iarap ia u khun bynriew ba un iaid lait ia ki wah ha ki por heh um ne umsaw. Hynrei la ai jingmaham ia ki khun bynriew ruh ba haba ki iaid nalor ka met une u mrad kim dei ban rah wait ne pyndei ia ki da ka wait ne kynja nar ioh ki phet bad ngam shapoh um ioh hap ei shapoh um. La batai ruh ba ki tieng ia ka wait ne kynja nar namar ki pyrkhat ba dei u tyrnem shoh bru ka Iawkhlam. Ki blei ki la suit kyrteng ia ki ym shuh da u briew hynrei da kata kaba la khot ki "SANGKHNI", kaba mut ba ki la lehsang ban pyniap ia ka Niamshieh tang namar ka jingbishni ia ka jingleh ka Iawkhlam. Kane ka long ka jingshah pynshitom lem ia kito ki jait Puweiñ kiba ym tip eiei ruh hynrei kiba lui lui. Kumta khnang ba kin kynmaw, la ki la jer kyrteng ki Sangkhni kiba kylla na ki briew kiba la map bad pynshitom ki blei ba kin thngad ia ka jingleh bymman kaba ki la leh ne la thawbuit khlem da ioh bor na ki blei. Ia kito ki khun kiba dangrit ki bym pat tip eiei ki ban dei ki khun jong ki.la pynkylla ki Puri, kita ki thei bha-briew ba ju don ha wah. Ia kito ki lok kiba iasuh buit lang pat la pynkylla ki puri iong ne kita ki Ñiangriang. Naduh kata ka por kim lah shuh ban kylla briew. Hynrei kumba ki ju long Dorbar ha ka por ba ki dang don sha Shnong briew, kine ki sangkhni ki ju don la ka Dorbar ban da rai shuwa ban leh ne treikam eiei. Namar ba ki don ka Dorbar ki don la ki Ïing Bishar, kumba ki blei ki la bthah ia ki ba kim dei shuh ban leh kulmar ne rai khlem pyrkhat ia kano kano ka kam. Na kata ka daw la thaw ia ka Ïing Bishar kumne

1. Ka dei ban don ka jaka long Dorbar ba baroh kaba ki lah ban khot ha kano kano ka jaka ba iamon lang.

2. Ia ka rai jong kata ka Dorbar la pyntreikam da ki Nongtrei ba la pynkhamti kiba la khot ki kynhun juriap bad sule kam.

3. Nangta ka dei ban don ka Ïing Bishar, hangne la bynta lai jait ne lai tylli ki bor ban bishar.

(a) Ka In Jngor Deiñ - ka ïing bishar ba kham rit.

(b) Ka In Jngor Bah - kaba mut ka Ïing Bishar ba kham heh.

(k) Ka In Jngor Deh - kaba mut ka Ïing Bishar ba heh duh.

Ha kitei ki Ïing Bishar la don ki Nongbishar ba suit kyrteng kumne ·

1. Ia u Nongbishar ha ka In-Jngor Deiñ la khot u "THRAT JUTANG" (kaba mut ia u Nongbishar ba khamrit)

2. Ha ka In-Jngor Bah la don u Nongbishar ba kham heh ba la khot u "NGOO-JUTANG" bad ha

3. Ka In-Jngor deh, la don u Nongbishar baheh duh ia uba la khot u "WAID-JUTANG" kaba mut u Nongbishar baradbah ne heh duh.

Kine ki Ïing Bishar ki don bun jaka hynrei la buh nyngkong eh ia ka Ïing Bishar barit, ne ka In-Jngor Deiñ ha wei Tahble, ka jaka ha kaba iakynduh ka wah Nonbah bad Wah Nondeiñ. Nangta ka In-Jngorbah ha Sapsynkiang ka thwei jong ka Wah Rwiang kaba don harum jingkieng nar. Nangta ia ka In-Jhgor Deh, kaba don ha Wahblei kata ka thwei ba kyrteng ka WEI LUSTEIÑ harum ka shnong Sdad-Dkhar.

Ha kitei ki Ïing Bishar baroh laijait la don kita ki Nongiasaid aiñ ia kaba la tip kyrteng kumne :- Kita ki Nongiasaid aiñ ki ju khot kyrteng kumne u TYRBIAT-RYMBO. Tyrbiat ka dei ka ktien thaiñ Nongstiin kaba mut u ban ap khniot ne ap kynrup ia kano kano kaba wan mih. Rympo ka thew ia ka thliew kaba ka khnai ka la shna, namar ka thliew khnai ka don ka jaka ba ka rung shapoh khyndew, hynrei ban pyllait ialade na kino kino ki jingma ka thaw sa kawei ne bun tylli ki thliew kita lada shah set kut na kawei ka thliew kan ioh mih shabar ban phet

na kawei pat ka thliew. Ia kine ki thliew kiba ka khnai ka la thaw bunlad ngi khot ki Rympo. Kumta Tyrbiat-Rympo ka thew ia u briew uba nang ban ia ai nia ne uba ap khlong nia ban pynduh ne pyniap ia ka nia jong kita kiba iasaid, uba don ki Rympo kaba mut uba tip lut ne tip bun ki aiñ ki lynti ban pynduhlad ia ka jong kiwei. Na kata ka daw ia u Nongiasaid nia la sin kyrteng u Tyrbiat Rympo. Namar ba u nang ban pynduh nia ia kiwei kiba iapyrshah. Lane uba nang ban pyllait ialade na kaba shah kuna ne shah tian bishar ha ka aiñ. Kumjuh ruh kine ki Sangkhni ki don la ki nongiakren ban pynwansur ne ban iamir jingmut kat ban pynhun lang ia u paidbah. Ia une ki khot u Simpah ne u Jalyeit. Nalor jong u lada u shitom ne pang ne jia ba u pep Dorbar don uta u Nongmih bujli uba nang kumjuh tangba u kham khynnah ia uba la khot u KYRWIETLIA. Une u dei u ban shim bujli ha ka jaka u Jalyeit lada um don.

Te ia kitei kiei kiei baroh la bthah ha u Simphlang ba un aiti pateng ha kito kiba dangsah ha shnong briew ba kin bud ryntih bad kohnguh kumba la bthah ki blei. Dei hangne ba u Simphlang u la wan poi suk sha ki jaka ba la shong ki jait Puweiñ kiba la lait na ka kti ka Iawkhlam kiba shong ha ki shnong briew. Dei ka jingwanphai pat jong u ba la ioh pat ia kita ki jingtip bakordor kaba ki blei ki la ai jinghikai ia u. Naduh kata ka por u la long u Nongkhiatbylie ia ka pateng kaba dangsah ha sla pyrthei.

2. KA KYNHUN KA BA-AR : Kane ka kynthup ia kito ki jait Puweiñ kiba la don kti ha kaba leit pyniap ia ka Niamshieh sha lum bad wanrah sha ka jaka buh ia u nongiap. Dei kane ka kynhun kaba la pha la ka jingim ban pyllait ia kiwei pat ki kynhun. Kane ka kynhun ka khambun bad ka la phet rieh nakhmat ka Iawkhlam. Ka Iawkhlam ka la bud nadien jong ki bad kat kiba ka lap ka la shoh pyniap da u Tyrnem shoh bru jong ka. Na kine don kiba la shah pyniap ha Kutraw, ha Nongmianglah, ha Nongkthong bad shawei ruh. Kumta ter ter

ki la nang iap man ka sngi Hynrei kaba kham sngewsynei ka la long ia ka kynhun kaba kham bun briew kaba la iakynduh ngung markhmat ia ka Iawkhlam. Ka Iawkhlam mar ia iohi ia ki ka la behthong nadien jong ki, ki ruh ki la phet iap katba lah, hynrei kumba la ong ki blei kim lah ban lait im, ba kumta ha kaba khadduh kane ka kynhun ka la poi ha tmier ka riatbah, kaba hap ka um kaba long ka wah rit, kaba long kshaid artad Mar ia poi ha kane ka jaka kim don lad shuh phat shawei pat tang ba ki la iakut ban shu nohiap shapoh kata ka riat. Ba kumta mar la poi ka Iawkhlam, shuwa ba kan shoh iap ia ki, namarba ka jingshoh ka jingpynshitom slem slem shuwa ba kin iap, kumta ban ia kaba shah shitom ki la iakut baroh ban shu noh shapoh kata ka riat ba don kshaid. Ki la tyllun lang shapoh ka riat bah bad ki la iap lut hangta. Dei ka jingkyllang (jingtyllun) kine ki jait Puweiñ ha kane ka jaka ba la ai kyrteng ia kane ka Kshaid, ka Kshaid KYLLANG PUWEIN. Naduh kata ka por haduh mynta ia kane ka jaka la khot Kshaid Kyllang Puwein. Kane ka don shaphang shathie na ka Shnong Riangpoid, kaba don kumba 30 kilometre na ka Shnong Nongstoiñ. Kane ka Kshaid Kyllang Puwein ka long kaba riat bha bym lah ban leit tur shajan namar ka riat ha baroh arliang kamon bad kadiang. Ka dei ka jaka bajrong ka riat ba kumta ka don ka bor ban tan shapoh. Kino kino kiba kwah leit peit kin da iaid tipbriew bad antad ialade ioh hap shapoh. Ka bha ban leit ha ki por bym hap slap shuh ban lait na ka jingbtuid. Tangba ka um ka la duna bad kam da itynnad shuh kum ha ka por slap bah haba dang heh bha ka um. Ka dei ruh kawei ba ki Kshaid bajrong bha ha kane ka thaiñ. Na kane ka Kshaid kaba long kynja wah rit, ka leit iasnoh bad ka Wah Kynchiang (Kynshi) hajan ka sdad Mynraw, kaba don mar pyrshah bad u Lum Langkynñiaw. Lah ban iohi nangne ia kawei pat ka Kshaid kabajrong bha kaba kyrteng ka Kshaid UMTOHG- NONGRYN ÑIANG shaphang mihngi kaba long ka kshaid kaba itynnad

bha haduh katta katta. Kumta kiba kwah ban leit peit ia kane ka Kshaid Kyllang Puweiñ ki lah ban leit ha u bnai November, khnang ba lah ban poi ka kali shaduh Nongriangpoid. Kumta lada kiba kwah ban leit kin iaid na Nongstoiñ sha Nongpyndeng poi ha shnong Rsiang khlad sha surok khlaw kaba leit sha Riangpoid. Na Riangpoid iaid kumba shiteng kynta tam ban poi ha kane ka jaka.

Kyllang - Puwein Falls

3. **KA KYNHUN KABA LAI** : Kane ka kynhun ka kynthup ia kito ki jait Puweiñ kiba ym don bynta eiei bad ki bymtip eiei ia ka jingthaw buit ban pyniap ia ka Niamshieh ne kaba thawbuit ban pynlut ksan ia ka lawkhlam. Hynrei kum ka jingshah pynshitom lang ba la ai hukum da ki blei ki hap ban phet shnong shipor. Kumta ki la mih na kata ka Shnong Pyndeng Nongbah, bad ha kaba ka jingiaid lynti jong ki ki long kiba husiar bha, bad ki da kheit da u shiah soh-aid ban pynap ha ki lynti jam jong ki. Nangta ki khreh da u POO SEH, ban buh da ki dienjat ne tap ia ki dienjat jong ki kiba pawdur ha ki dewjem

ne shyiap khnang ba ka bor jadu jong ka lawkhlam kam lah treikam shun. (POO SEH ka mut u Dpei-Khluid uba don ka bor ban pynduh ia ka jingsma dien ia ki dienjat). Kumta kane ka kynhun ka la lait na ki tyrsim ka lawkhlam. Ka lawkhlam ruh haba ka la kmen ba ka la ioh pyniap bun bun ngut ha Kyllang Puweiñ kam poi pyrkhat shuh ba ki dang don ki kynhun ba dang kynriah shnong. Kumta ynda ka la wan sha shnong kam iohi symgiew ei ei shuh ka la rai ban sa peit thuh ha step babud ia kino kino kiba ka lah ban lap ksai. Kumta kane ka kynhun ka la iohlad ban iaid khlem kano kano ka jingjia. Kane ka kynhun kam don nongialam namar ka la sah khynnah khlem ki Nongsaiñkur namar ki la phet lut ha kitei ki ar kynhun ba la kdew haneng. Hynrei ynda ki la poi ha ka jaka ba la bthah ia ki ban shongthait, la wan poi u Simphlang uba la ialam da u Kutraw, uba la batai ia ki kumno u la iaid naduh ba ki la iakhlad haduh ba un da iakynduh pat bad ki. Nangta ki la dap da ka jingkmen haba ki la ioh jingtip ba u Simphlang un long u Nongialam jong ki bad uba lah ban pynduh noh ia ka jingbehthong ka lawkhlam. Kumta ki la ia hun bad mynjur lang baroh ba u Simphlang un long u Rangbah Nongsaiñkur jong ki naduh kata ka por.U Nongkhiatbylie u la long ruh uba beit ba shida bad u Ri lawsan ba leh hok ia kane ka pateng ba dangsah hangne ha sla khyndew.

Wat la katta ruh ka jait Puweiñ kam pat lah ban lait na ka jingma na ka jingbuddien ka lawkhlam.U Simphlang namarkata u la pynlong ia kata ka Kñia "KSAN-RNGU" kaba mut ka jinglehniam ban khanglad ia ka lawkhlam ba kan duh bor noh ha ka ban thap pyniap ne beh thong ia ki jait Puweiñ ba dangsah ha sla khyndew. Kumta mar ia dep ia kata ka jingkñia Ksan rngu, u la ioh ka Hukum na ki blei kaba la kular ban iada ia ki kumne harum :

1. "Ba phim dei ban iateh kur shuh bad ka Iawkhlam"

2 "Ba ka dei iaphi ban iaid beit ban ryntih bad ban kamai kajih ban ym ibishni ia kiwei."

3. "Khnang ba ka Iawkhlam kan duh bor ngan phah ia kawei ka jait khniang ban iakynduh ia ka ha lynti."

4. "Kumta phin ai ka jingnguh man ka por ba phin ym jah lynti ha kino kino ki kam kiba phi iakynduh ha sla pyrthei."

Ka Pengshang

Naduh kata hi ka por, ka jait Puweiñ ka la shongsuk bad ka la pynkut ia kata ka jingiateh kur bad ka Iawkhlam. Da kumta ki la pyndep ruh ia ka kñia waid kur. Bad ki la kham lait na ka matlah ka dkoh kumba ju long mynshuwa. Lait tang lada la thaw jia kumta. Ha kaba ia dei bad ka Iawkhlam pat, mar ia poi kata ka sngi, ka la pyrshang ban buddien biang ia ki jait Puwein, hynrei kumba la kular ki blei ha lynti ka la iashem bad kawei ka khniang kaba la tip kyrteng ka Niang-Tyrkhang, kane ka khniang ka la kylli ia ka "Ko Iawkhlam shano phan leit ?" Ka Iawkhlam ka la jubab, "Nga la mut ban leit shoh iap ia ki jait Puweiñ kiba la pan kwah ban iap, te mynta haba ki la iap lut, ngan leit wad ia u khun bynriew baroh ban pynduh

jait khnang ba ngan ioh synshar marwei bad ban ym don ba pynwit shuh ia nga. " Hangta ka Niangtyrkhang ka la jubab ka da beiñ ia ka lawkhlam, da kaba ka la ong, "Sa kum mapha, lada pha dei hok ban leh kumta, to pha pyrshang ban ñiew ia ki kjat jongnga pha lah ne em ?" Ka lawkhlam ha ka jingsngew sarong ka la jubab, "To pha lada ngam lah kata ka bor jong nga kan sepei bad kan duh noh". Te ka la sdang ban ñiew ia ki kjat ka Ñiangtyrkhang, ka da kheiñ suk eh naba ka don ki khmat kiba shai bha, hynrei katba ka nang ñiew kumta ha ka ban sa lah artad, ka Ñiangtyrkhang ka la khih niur, hangta ka la klet katno ka la poi kata ka jingkheiñ ba ka ñiew. Kumta ka la sdang biang ban ñiew, bad ki la sdang kumta shi kumta haduh ba la sep ka sngi, kat haduh ban ym iohi shuh ia ki kjat jong ka. Hangta ka bor jong ka lawkhlam ka la duh noh bad ka la shu phet iamrem noh. Naduh kata ka jingjia ka lawkhlam kam donbor shuh ban pyniap ne shoh iap ia ki briew da uta u Tyrnem shoh bru jong ka bad ym ju iohsngew shuh ia ka naduh kata ka por.

Nongkhmum Jaka Ia-Khlad Ka Wah - Phanliang Bad Wah - Niamlang

7. KI DAK KTOON - NONGSTIIN

Ka Ktoon ka mut ka Ktien, ki Dak Ktoon Nongstiin ka mut ki dak ka ktien Nongstiin. Mynta ngan iathuh kumno la ioh ia kine ki ktien ki bapher bapher katkum ka jingbatai kaba la pule na u Pynu ba la ap thoh kumne :

Hyndai haba la mih kata ka Dwar-Iapait, la pynbna ba katkum ka jingsynshar u Le Mawpein nyngkong eh u la pynbynta ne pynpait ia ki jait ktien ha ki 12 (khad-ar) tylli ki jait ktien. Kawei na kitei ki jait ktien ka dei ka ktien Nongstiin ne Ktoon Nongstiin. Namar ia ka jingkñia tap shnong ia u Le Mawpein ha Nongstiin la pyndep da ka Tiinkhong ia kane ka ktien la khot Ktoon Nongstiin. Kane ka ktien kam da long kaba eh ia ki trai shnong ne ki para thaiñ ban ia kren hynrei ka kham eh ha ka sur bad ka rukom kynnoh. Ia ka Ktoon Nongstiin lah ban thoh da ki dak (Alphabet) Khasi kum ka ktien Sohra kumba la saiñdur da ki phareng. Hynrei khnang ban wanrah ia ka rukom kynnoh kaba biang dang donkam sa kumba 15 tylli kiwei pat ki dak bathymmai khnang ban ioh ka jingkynnoh bad jingbatai kaba biang. Te khnang ban pynneh pynsah ia ka Ktoon Nongstiin ngan ai ki nuksa ba yn lah ban thoh da ka ktien Nongstiin. Ka daw ba la kwah ban pynmih hangne ia kane ka ktien ka long :

1. Ba kane ka ktien ba la kren kan nym jah hynrei kan sah bad kan nang roi katba nangmih ki sngi.

2. Ban dup ioh ia ka jingmut tynrai haba batai bad ba yn ym lah ban leh kumta lada batai da kiwei pat ki jait ktien.

3. Ban pynpaw ba ha kane ka thaiñ ruh ka don la ka jong ka ktien naduh kulong kuma.

4. Ban ialam ia ki longdien ia ka nongrim ba dei ban pyndonkam ia la ka jong ka ktien ka thylliej kaba ngi la iohpateng naduh hyndai ioh ba kan jah noh ha ki por ban wan.

5. Ba yn ioh pynpaw kum ka sakhi ba ngi don la ka rukom shnong ha ka jingialong ryntih, ha ka synshar khadar, ha ka longïing longsem, longkur longkha kat haduh ba ngi la iohpateng ia ki khyndew ki shyiap ki jaka puta ki mar ki matta na ki longshuwa man shuwa kiba dei ki longkpa longkñi kiba la dep saiñdur na ka bynta jong ngi ki longdien. Namarkata ngim dei ban shu die duh ne lilam noh shawei hynrei ngi dei ban don ka mynsiem ban pynneh ia ki.

Mynta to ngin ia pyrshang ban thoh ne pule ia ka Ktoon Nongstiin ha kane ka dur ba la pyrshang bad pruid dak kumne harum: Nalor ki dak ne Alphabet kiba ngi ia tip lang kum A B K D E G NG H I Ï J K L M N Ñ O P R S T U W Y dang donkam sa kine, O OH OT OM OOM OIT EM EH

EN NN ON OR ET ETT EP Nuksa :

	Ktien Sohra	**Nongstiin**
1.	Ko Mei	Ei Moi
2.	Ka dei shisha	Ka do hnan
3.	Ka kpoh	ka kpoh
4.	Shaphang shatei	Shah shi to
5.	La jhieh lut	La jboh langmai
6.	Leitwad	Deh thot
7.	U ia leit lang	U deh bot_ lem
8.	Mynstep	Men syntep
9.	To shim	Ma Thoom
10.	Ka Dngiem	Ka Dngoom
11.	U Sum	U Som
12.	U Dohnud	U Thom
13.	Kein noh	Koid lah
14.	Ki puid Masi	Ki poit Msi
15.	Ka doh	Ka Mem
16.	Ka ktem	Ka ktem
17.	Ka ktieh	Ka ka kteh
18.	Ka Khlieh	Ka khleh
19.	Ngam tip	Ngan kan re
20.	Kam lei lei	Eng Me re
21.	Ki shah thngan	Ki shah yn shen

22.	U tymmen	u tynmen
23.	Ka Nongstoiñ	Ka Nongstiin
24.	U Sying	U jiin
25.	U khun	U Khon
26.	Iaid mian mian	Deh mon mon
27.	Ka Wahduid	Ka Por um
28.	Nga thain ruh	Nga sor khnam.

Ki Katto katne ki sentence

1.	I Mei i leit sha iew	Ka Mo ka deh heh yoo
2.	Ia leit wad masi	Hai deh thot msi
3.	Ka jain ka la jhieh	Ka jain ka lah jboh
4.	Shim une u ksai	Thom une u kse.
5.	Nga pang ka dohnud	Nga wett boh thom
6.	I Ñia i shah puid	Ka Nia ka shah poit
7.	U Pulit u kem briew	U Pulit u kem bru
8.	Ngam kynmaw shuh	Nga byllin lah
9.	Ngam tip ei ei	Nga kan mee ree
10.	Phi nang ban kren?	Phi kan a jong krenn ?
11.	Ka kmie bad u khun	Ka kmo lem u khon
12.	Ka kit da u star	Ka wet boh syntar

Kitei baroh ki long tang kum ki nuksa ban sdang, ynsa pynbha lang hadien. Nga kyrmen bad pdiang ba kiwei pat kiba kham don jingmut kin sngewbha ban iarap lem. Lah lar ba por lah phar boh Mne, Hai pyrshang bot Hyndong ka do ka bor nadeh tynre, Hai krenn hai ong ja ktoon.

Sohra : La poi ka por ba shai u bnai, ia ngin pyrshang buddien, Ka dei ka bor naduh tynrai, Ban kren ia la ka ktien.

Da I Bah E.P. Syiem, Nongstoiñ,

Ia kiwei pat yn ai ha ka

bynta kaba ar jong kane ka Kot
SKUD U PAKOH.

KA SKUD U PAKOH
KI JINGPYNBEIT
(Correction slip)

1. **Page 10 lain ba ar**
   Ha ka jaka na pynbeit bad pule - ne
   Ha ka jaka Ram pynbeit bad pule Ram - O
2. **Page 11 Paragraph ba ar lain ba 6**
   Ha jaka Shyn er pule noh Shyn-or.
3. **Page-12 lain ba khyndai**
   Ha jaka Thiew pule noh Thliew.
4. **Page 25 lain khadduh**
   Ha jaka Ri iawaan pule noh Ri iawsan.
5. **Page 39**
   Ha ka jaka Dakla pule noh Dahla.
6. **Page 41 lain nyngkong**
   Ha ka jaka Dewsiew pule Depsiew.
7. **Page 43**
   Ha ka jaka Kyrtang pule Kyrteng.
   Ha ka jaka Siorpa Lyngdoh pule Siarpa Lyngdoh.
8. **Page 45 lain 7**
   Ha ka jaka Ha pule Ja.
9. **Page 46**
   Ha jaka Dwariarait pule Dwariapait.
   Ha jaka Namtongkhur pule Mawtongkhur.
10. **Page 55 lain ba nyngkong**
    Ha ka jaka Iathuh pule Ithun.
    Ha ka jaka Bah Rupshong pule Bah Rupshon.
11. **Page 67 lain No.1**
    Ha ka jaka Pyndep pule noh Pyndei.
12. **Page 80 ha ka dur**
    Ha ka jaka Pengshang pyndap Pengshang sngi.
13. **Page 84 No. 19**
    Ha ka jaka Ngan pule Nga

Khublei

Bah E.P. Syiem